

dr. sc. Zdenko Balog
Stjepana Radića 3.
48260 Križevci
zdenko_balog@yahoo.com

 OPEN ACCESS

 Check for updates

Primljeno/Received: 11.10. 2024.
Prihvaćeno/Accepted: 1.2.2025.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.8.10.4

UDK 314(497.5Križevci)“18/19“

DVA TIPA OBITELJI KRIŽEVAČKOG LADANJA U PREDMODERNO DOBA

OBITELJSKI CIKLUS I DINAMIKA OBITELJI KRIŽEVAČKOG LADANJA U 18. I 19. STOLJEĆU

Sažetak: Tipologija obitelji bazirana na dinamici obitelji i obiteljskom ciklusu poznaje dva osnovna tipa: nuklearnu / matičnu obitelj, s jednim oženjenim nasljednikom / nasljednicom u roditeljskom domu i obitelj u kojoj se svi muški potomci žene u roditeljskom domu, složenu obitelj. Oba tipa, tipološki jasno profilirana susrećemo na križevačkom ladanju, u dvanaest sela župe Križevci. A – tip, male obitelji sa jednim do dva oženjena para u domu, grupirane su sjeverozapadnim dijelom župe, te ih karakteriziraju kasniji brakovi, male obitelji sa do dva oženjena para (gotovo redovito otac i sin / kći), malen broj mladih mladenaca <20, učestalost domazeta. Nasuprot tome u B – tipu obitelji, koji je izrazitije grupiran u selima jugoistoka, uz Vojnu krajinu, prosječno se ranije ulazi u brak, pa pretežu <20 brakovi, obitelji su velike, od 15 pa do 30, ali i više članova. Periodično, ove se velike obitelji cijepaju (fisija), potpuno izostaju domazeti, domaćinstvo se nasljeđuje partilnearno, ali i neizravno (nećaci, braća, bratći). Obitelji su povezane u veće klastere, koji se učestalo međusobno žene, ne nužno unutar istog sela. Podjela na dva tipa obitelji križevačkog ladanja pokazuje poveznice sa sličnim tipologijama utvrđenim na različitim dijelovima kršćanske Europe, ali i dovoljno vlastitih karakteristika da možemo govoriti o posebnoj tipologiji križevačkog ladanja. Buduća će istraživanja i mapiranja dati odgovor na pitanje koliko je ova križevačka tipologija doista posebna, a koliko je možda šire sjevernohrvatska.

Ključne riječi: župa Križevci, obiteljski ciklus, matična obitelj, složena obitelj, uzrast mladenaca, status animarum, matične knjige

Predmet – prostor – vrijeme

Kako se radi o pionirskom istraživanju na području sjeverne Hrvatske – a malo je materijala i iz ostalih dijelova Hrvatske, koji bi prezentirali predmet – potrebno je odmah uvodno objasniti što ovo istraživanje jest, a također i što nije. Predmet istraživanja je obitelj križevačkog ladanja kroz 18. i 19. stoljeće s naglaskom na dinamične promjene u obiteljskim odnosima i smjenama naraštaja. Sadržaj istraživanja je socijalna i historijska analiza obitelji kao društvene zajednice. Istraživanje se ne bavi rekonstrukcijom *porodice*, odnosno demografskim karakteristikama zajednice muškarca, njegove supruge (suprugā) i njihove rođene djece, nego stvarnom zajednicom živih srodnih i eventualno nesrodnih osoba pod istim krovom, odnosno *obitelji*. Istražuje se veličina, struktura, te dinamika obiteljskih ciklusa, odnosno smjene naraštaja. Očekivani ishodi su tip / tipovi obitelji križevačkog ladanja, njihova transformacija na pragu modernog doba, socijalna i rodbinska povezanost, uzrast sklapanja braka, te životni uvjeti, uz osvrt na trajanje života i položaj osjetljivih skupina, kao i 'treće životne dobi'.

Pod 'križevačkim ladanjem' podrazumijevam 12 sela križevačke župe prema regulaciji župā zadnje četvrtine 18. stoljeća. Pored urbanog naselja, prostoru slobodnog kraljevskog grada Križevaca pripadaju četiri sela, koja nazivamo *gradskim selima*, dok je ostalih osam sela određeno kao *prigradska sela*, u sastavu župe Križevci. Gradska su sela *Podgajec*, *Pesek (Gorica)*, *Gornja Brckovčina* i *Karane*. Prigradska sela su *Dijankovec*, *Erdovec*, *Donja Brckovčina*, *Prikraj*, *Sveti Martin*, *Majurec*, te *Mali* i *Veliki Potočec*. Materijal, obitelji križevačkog ladanja, istražen je prema sačuvanim i dostupnim župskim knjigama, a kao podloga istraživanjima poslužila je knjiga *status animarum* (stanje duša, registar obitelji), koji pokriva približno razdoblje 1847. – 1863. Pored nje, istražene su preostale knjige *status animarum* do kraja 19. stoljeća, kao i matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih (*liber baptistorum*, *copulatorum* i *mortum*). Knjige se vode, odnosno sačuvane su od kraja 17., odnosno od 18. stoljeća. Spomenutu knjigu, zbog jednostavnosti ću dalje obilježavati kao „Status animarum – I.¹⁷⁷“ U ovih dvanaest sela popisuje 3.289 žitelja. No tu se radi o svima koji su bili popisani tijekom čitavog razdoblja vođenja premetne knjige, te sam zbog preciznosti pojedinih podataka odabrao referentnu godinu, 1850. Stoga će, prema prilici biti istican ukupan broj popisanih, kao i broj žitelja ove referentne godine – što isključuje sve koji su umrli prije 1850., a još su upisani u knjigu, kao i one koji su kršteni poslije, te su naknadno upisani. Prema referentnoj godini u svih je dvanaest sela živjelo 2.188 župljana. Za potrebe ovog istraživanja proučeni su i provjereni svi popisani župljani, te još velik broj onih koji su uvedeni kroz ostale župske knjige, a živjeli su prije ili poslije ovog razdoblja.

¹⁷⁷ Arhiv RKT župe Svete Ane, Križevci, nesignirano. Ovom prilikom izražavam zahvalnost Župi, kao i župniku vlč. Stjepanu Sovičeku, što mi je omogućen pristup ovoj građi, bez koji istraživanje ne bi bilo moguće.

Da bismo bolje upoznali prostor i materijal, potrebno je početi sa nekoliko brojčanih podataka o svih dvanaest sela. Kako je osnovni predmet istraživanja dinamika obitelji u ovim selima, sljedeći podaci predstavljaju okvir za sadržaj istraživanja i očekivane ishode. Prva tablica pokazat će nam odnos veličina sela međusobno, odnos sela prema broju *kućanstava* (*obitelji, domaćinstava*), kao i veličine prosječnih kućanstava. Zadnja kolona, „1857.“ kontrolni je podatak koji pokazuje rezultate prvog modernog popisa stanovništva na tlu Hrvatske¹⁷⁸.

TABLICA 1. – NASELJA PO BROJU OBITELJI, BROJU ŽITELJA I PROSJEČNOJ VELIČINI OBITELJI, PREMA POPISANIM OSOBAMA I PREMA OSOBAMA ŽIVIM 1850.

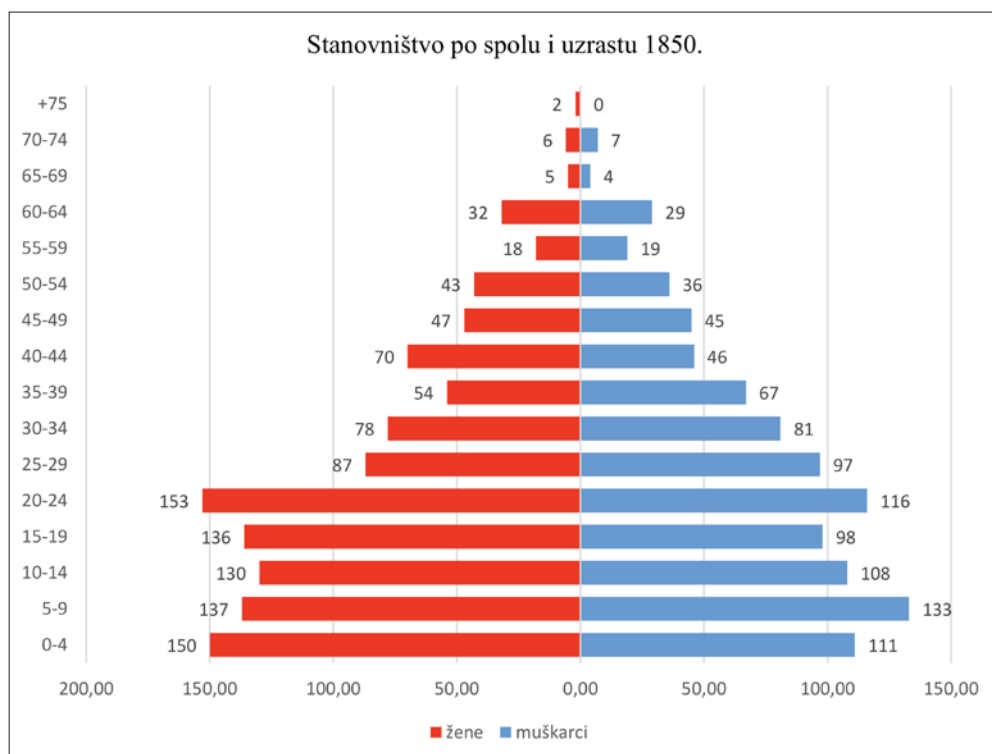
selo	domova	popisano	po domu	1850.	po domu	1857.
Majurec	9	200	22,22	157	17,44	131
Karane	7	103	14,71	62	8,86	63
Podgajec	59	566	9,59	383	6,47	366
Mali Potočec	12	161	13,42	98	8,17	94
Veliki Potočec	16	339	21,19	208	13,00	187
Prikraj	9	244	27,11	157	17,44	138
Sveti Martin	7	125	17,86	89	14,67	102
Erdovec	49	525	10,71	340	6,94	290
G. Brckovština	11	113	10,27	76	7,50	61
D. Brckovština	21	159	7,57	105	5,20	106
Dijankovec	42	526	12,52	348	8,46	340
Pesek	24	228	9,50	165	7,45	134
svega / srednje	266	3289	12,36	2188	8,23	2012

Velika sela, sa po više od petsto popisanih, odnosno više od 300 / 1850, su Podgajec, Erdovec i Dijankovec. Kasnije ćemo vidjeti da veličina sela ima mnogo manje značenja za način života obitelji od nekih drugih pokazatelja. No prvi značajan podatak na koji ukazujem je prosječan broj članova obitelji, odnosno domaćinstva. Sela sa prosječno više od petnaest članova obitelji na prvi pogled daju sasvim drugačija očekivanja o tipu obitelji i dinamici obitelji, nego sela sa znatno nižim prosjekom veličine obitelji. Opet, vidjet ćemo da je i broj članova obitelji samo još jedna podatak, koji tek u sinergiji sa mnogim drugima daje sliku obitelji, te podlogu za tipološku analizu.

Kako se ne radi o prvenstveno demografskom istraživanju (koje bi uključivalo rekonstrukciju *porodice*, trajanje života, broj djece, stope smrtnosti dojenčadi itd.), nego o historij-

¹⁷⁸ KORENČIĆ, 1979., 361-369.

skoj i sociološkoj analizi i rekonstrukciji *obitelji*, bilo bi lako preskočiti sljedećih nekoliko odlomaka¹⁷⁹. No svjestan vakantnosti naše bibliografije srodnim priložima, odlučio sam uvrstiti sljedeće podatke o stanovništvu. Demografska piramida, referentna za 1850., tipična je demografska slika predmodernog doba, ali budući da se radi o polovini 19. stoljeća, razočaravajuće izostaju bilo kakve promjene u smislu snižavanja stope smrtnosti mladih i najmlađih.

Odmah ćemo uočiti da se u ovom slučaju radi o veoma surovom presjeku stanovništva, koje samo kroz prvih 25 godina donekle održava ravnotežu, nakon čega smrtnost naglo i drastično odnosi muškarce i žene u naponu života. Već do pedesetpete piramida je drastično sužena, te anomalija oko 60-64 godine nastaje više zbog teškoća oko stvarnog uzrasta i zaokruživanja godina kod vremesnih župljana od strane upisivača. U svakom slučaju živih iznad 65 ima samo iznimno, petnaest žena i jedanaest muškaraca, odnosno 2,23% populacije.

¹⁷⁹ Na terminološke razlike između izraza 'porodica' i 'obitelj', te shodno tome 'rekonstrukcija porodice' i 'rekonstrukcija obitelji', ukazao sam nedugo, BALOG, 2025. (u tisku).

Ovdje ću se osvrnuti još na dobnu strukturu u selima, prema kriteriju tri životne dobi. Otprilike nakon 15 godina osoba se smatra odraslom, te su brakovi od šesnaeste uobičajeni. Ima i ranijih, ali nisu česti. S druge strane nakon navršениh 50, osoba se smatra starcem / staricom¹⁸⁰. Na temelju takvih kriterija, primjernih predmodernom dobu istražio sam strukturu stanovništva po selima.

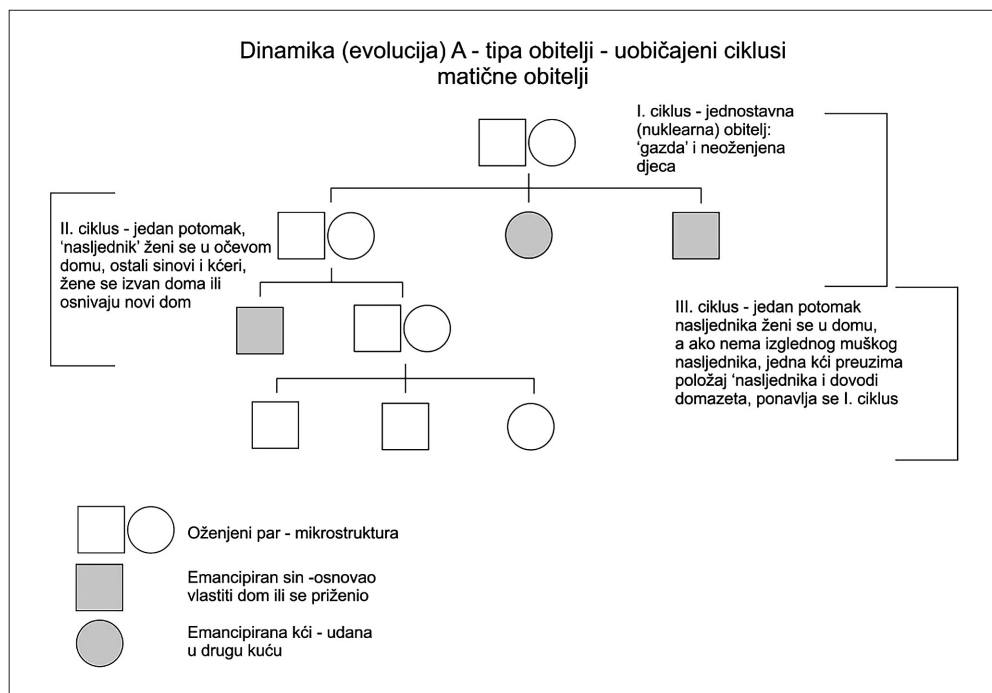
TABLICA 2. – NASELJA PO UZRASTU 1850., KAO I PREMA DOBNIM RAZREDIMA I UDJELU DOBNIH RAZREDA U UKUPNOM BROJU ŽITELJA SELĀ.

selo	dob 1850.	<15	15-50	>50	<15 udjel	15-50 udjel	>50 udjel
Majurec	25,26	48	96	13	30,57%	61,15%	8,28%
Karane	23,75	20	35	4	33,90%	59,32%	6,78%
Podgajec	24,54	142	194	45	37,27%	50,92%	11,81%
Mali Potočec	21,12	38	56	3	39,18%	57,73%	3,09%
Veliki Potočec	22,63	67	130	8	32,68%	63,41%	3,90%
Prikraj	22,69	49	101	6	31,41%	64,74%	3,85%
Sveti Martin	26,22	26	55	6	29,89%	63,22%	6,90%
Erdovec	23,62	125	190	22	37,09%	56,38%	6,53%
G. Brckovština	24,01	25	46	5	32,89%	60,53%	6,58%
D. Brckovština	22,29	34	62	6	33,33%	60,78%	5,88%
Dijankovec	22,29	140	183	20	40,82%	53,35%	5,83%
Pesek	21,98	55	83	10	37,16%	56,08%	6,76%
svega / srednje	23,37	769	1231	148	34,68%	58,97%	6,35%

Ovaj set podataka već nam govori mnogo više. Uvodno naglašavam da stupac „dob 1850.“ nema veze sa životnim vijekom i prosječnim trajanjem života, nego bilježi prosječan uzrast žitelja 1850. godine. S druge strane suvremeni će čitalac teško pojmiti da je pred manje od dva stoljeća samo 6,35% žitelja doživjelo pedesetu. Za suvremenog čovjeka to su još mladenačke aktivne godine, a radni vijek traje još 15-17 godina. I upravo u ovoj koloni oscilacije su najveće: u Podgajcu svaki će deveti žitelj prevaliti pedesetu, a u Malom Potočcu 1 / 32. U Velikom Potočcu 1 / 25 i tako dalje. Među preostala dva kriterija oscilacije nisu ni približno tolike, mada upada u oči da mladi (do 15 godina), u Dijankovcu sudjeluju sa 40,82%, a u Svetom Martinu manje od 30,00%. Radno aktivno stanovništvo raspodijeljeno je stabilno između 53,00% i 65,00%. Sada smo već ušli u usporedbu podataka koji su važni za socijalne odnose

¹⁸⁰ CHAUNU, 1977., 181; BALOG, 2023., 218-221.

u selima, odnosno unutar obitelji. I ono što već sada uočavamo su velike razlike koje postoje među selima. To je iznenađujuće: radi se o selima na području jedne srednje velike župe! Sva sela okružuju manji urbani centar, gravitiraju prema njemu, te nisu udaljeni od njega niti dvije ure hoda. Neka od ovih sela, poput Karana, danas su predgrađa Križevaca. Pa ipak, već iz prvih podataka vidljive su razlike u životnim uvjetima, kao i u načinu života u pojedinim selima. No prije nego pređem na analizu pojedinih sela i primjera obitelji, zbog prohodnosti teksta za čitaoca, treba anticipirati osnovni ishod istraživanja. Na križevačkom ladanju susrećemo dvije vrste obitelji, koje ću označiti jednostavno kao „A – tip“ i „B – tip“.

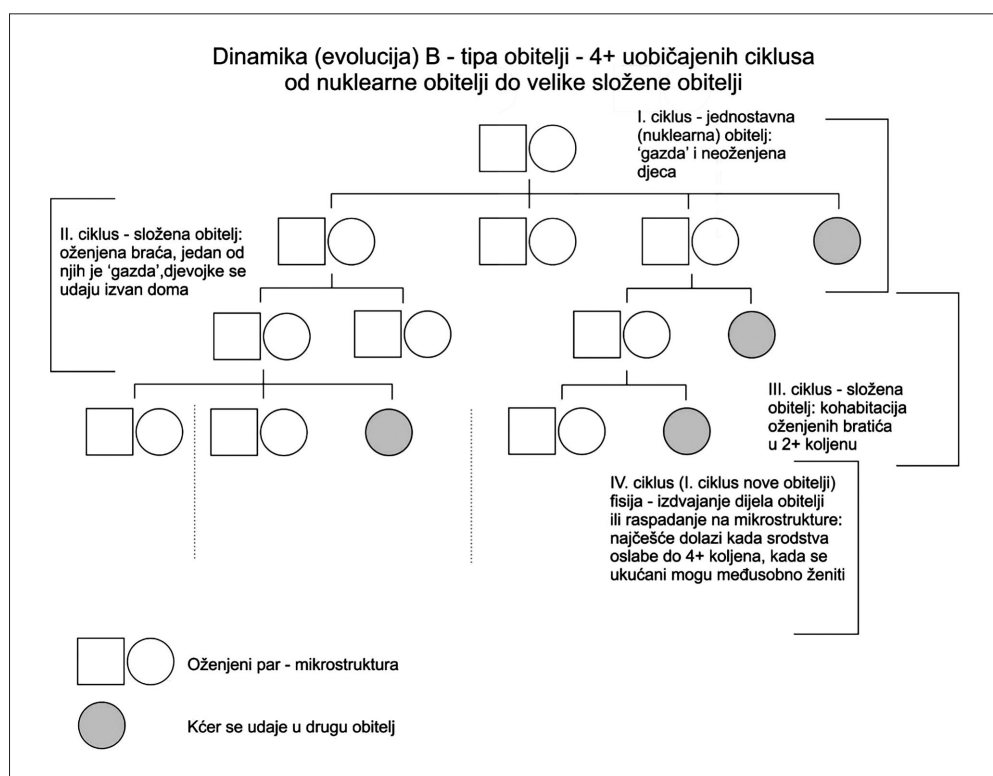

A – tip, [Dijagram 1.], sastoji se od dva sukcesivna ciklusa koji se naizmjenično ponavljaju. U *I. ciklusu* nalazimo oženjeni bračni par i njihovu neoženjenu djecu oba spola. Domaćin, 'gazda', je oženjeni odrasli muškarac. Ovaj ciklus ima strukturu koju tipologija inače, naziva osnovnom, nuklearnom, monocentričnom obitelji, Le Play piše o 'nestabilnoj obitelji'¹⁸¹. *II. ciklus* se otvara kada djeca stasaju za ženidbu. Djevojke se udaju u mužev dom, dok se među sinovima određuje

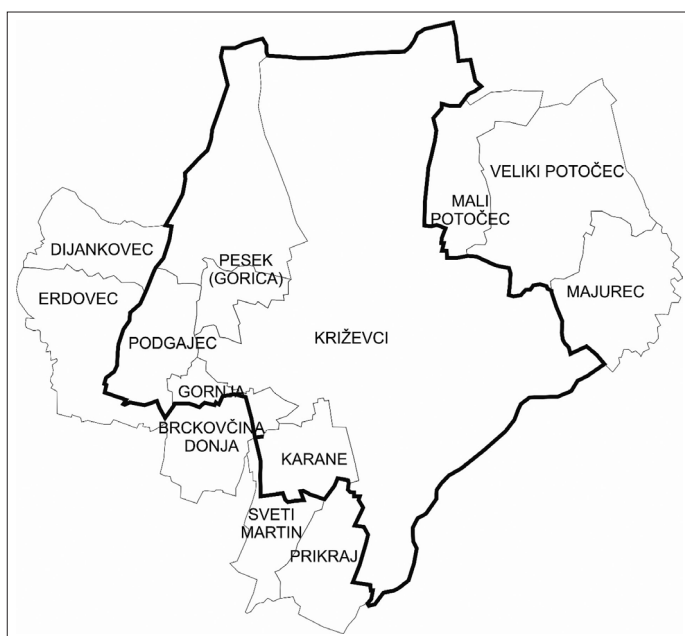
¹⁸¹ LE PLAY, 1884., 9-10: *L'ordre de choses opposé domine dans la famille instable, où personne ne s'attache à un foyer, où les enfants, quittent séparément la maison paternelle dès qu'ils peuvent se suffire à eux-mêmes, où les parents restent isolés pendant leur vieillesse et meurent dans l'abandon.*

‘nasljednik’ koji se ženi u obiteljskom domu. Ostali sinovi mogu ostati u domu samo dok su neoženjeni, no i to ima svojih ograničenja. Kada se ožene, sinovi se ‘emancipiraju’, utemeljuju novi dom drugdje. Mladi oženjeni par u roditeljskom domu preuzet će vođenje domaćinstva. Vrijeme kad će do toga doći prema lokalnim je običajima i pojedinačnim slučajevima različito. U nekim slučajevima stari će domaćin držati položaj do smrti, štoviše, preuzet će ga i udovica, ako za to postoje razlozi. S druge strane, mladi ponekad veoma brzo preuzimaju domaćinstvo, nerijetko i uz dogovor / ugovor o doživotnom uzdržavanju i uživanju životnog prostora. Kada se mladom paru počnu rađati djeca, ako su roditelji još živi, kratko ćemo vrijeme imati tro-narastajnu obitelj. Kada roditelji umru, ponavlja se *I. ciklus*, mladi par živi u nuklearnoj obitelji sve dok djeca ne sazriju za brak, što potiče *II. ciklus*. U iznimnim slučajevima, kada u obitelji nema muških potomaka, ili nekim sličnim situacijama, ‘nasljednik’ može biti djevojka, koja uvodi domazeta u obitelj. Ove ću situacije detaljnije opisati na nekim slučajevima.

B – tip, [Dijagram 2.], ima identičan *I. ciklus*. U nuklearnoj obitelji uz roditeljski par, raste neodređen broj djece oba spola, sve dok ne stasaju za brak. *II. ciklus*, djevojke se udaju u domove svojih supruga, dok se uglavnom svi sinovi žene u roditeljskom domu, uvodeći u

dom snahe¹⁸². Tako se u *II. ciklusu*, u domu nalazi veći broj oženjenih parova. Kako je veći broj braće oženjen u domu, te im se veoma brzo rađaju i djeca, ova obitelj eksponencijalno raste, dok istovremeno slabe krvne veze među ukućanima. Djeca rođena u ovom ciklusu bratiji su i sestrične u drugom koljenu. Kada se muškarci mlađeg naraštaja ožene (*III. ciklus*), njihova će djeca biti srodnici trećeg koljena. Stoga je uobičajeno da se kroz *IV. ciklus* dogodi proces 'fisije', odnosno cijepanje velike obitelji na manje, homogenije strukture. No to nije obavezno: ponekad se obitelj žilavo održava bez cijepanja, pa naraste preko 20, 30, pa čak i 50 članova. Ponekad se pojedina mikrostruktura emancipira iz ovakve obitelji, a ponekad se čitava složena struktura podijeli na manje, koje su već u startu složene obitelji sa po više oženjenih parova. Svojstva oba tipa obitelji detaljnije ću razraditi nakon prezentacije primjera iz stvarnog života.

Karta 1. Osnovna karta križevačke župe s obilježenim područjem četiri gradska i osam prigradskih sela

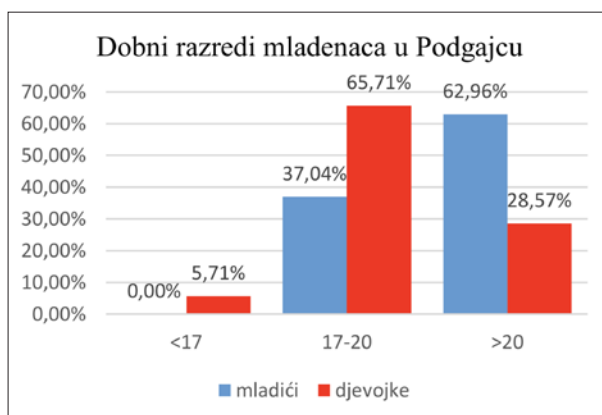
Vrijeme je da uđemo u pojedina sela, promotrimo ih izbliza, a posebno proučimo malo detaljnije pojedine obitelji u ovim selima. Neke od primjera odabrao sam jer su posebno zanimljivi, odskaču od uobičajenih i očekivanih parametara, a druge upravo zato što predstavljaju tipične modele. Ponavljam: radi se o područnu Slobodnog kraljevskog grada Križevaca, ali samo gradskih sela, bez urbanog naselja, te o osam sela koja također pripadaju križevačkoj župi.

¹⁸² WHEATON, 1975., crtež na str. 607, donosi dijagram dva tipa obitelji na sličan način, pri čemu su ciklusi prvog tipa, *Stem Type*, uglavnom jednaki A – tipu, dok se ne razrađuju cikluse složene obitelji, *Joint Type*.

Podgajec

Gradsko selo Podgajec nalazi se zapadno od Križevaca, oko dva kilometra udaljeno od središta grada. Ovo je najmnogoljudnije selo križevačke župe, sa 566 popisanih osoba, 383 / 1850. Popisano je 59 obiteljskih zajednica (kućnih brojeva), što čini veličinu obitelji od 9,59 popisanih po kućanstvu, 6,47 / 1850. Domovi u Podgajcu nešto su manji od prosjeka svih dvanaest sela, koji iznosi 12,36 popisanih, 8,23 / 1850.

Mladi stupaju u brak oko dvadesete, mladići nešto kasnije nego djevojke. Konkretno, mladići stupaju u brak sa prosječno 21,81, odnosno 22 godine, a djevojke 19,51, dakle oko 19 i pol. No to su samo dvije prosječne vrijednosti. U stvari mala je razlika između očekivanog uzrasta za brak mladića i djevojaka. Očekivano razdoblje stupanja u brak kod mladića je između 18 i 23 godina, a kod djevojaka 17 do 20 godina. oba se spola sporadično žene do 26 kod momaka i do 23 kod cura, a izvan tih parametara iznimno¹⁸³. Nekoliko se mladića ženi oko tridesete i kasnije, o čemu će biti govora. Sažmemo li dobne razrede u tri kriterija, <17, 17-20, >20, izgledat će to ovako:

Još nekoliko riječi o životnim uvjetima. Prosječan uzrast žitelja Podgajca 1850. iznosi 24,64 godinu. Dobni uzrasti su uravnoteženi, 37,83% mladih do 15 godina, 50,26% između 15 i 50, a 12,04% starijih od 50. Ovaj zadnji podatak je važan i govori nam o dobrim životnim

¹⁸³ KRIVOŠIĆ, 1991., str. 80, donosi podatke za stupanje u brak između 1851. – 1857., ali za cijelu križevačku župu, dakle jednako za žitelje urbanog naselja, kao i za selo. Prema njegovim podacima mladići sklapaju brak prosječno s 24,60, a djevojke s 21,75 godina. U 18. stoljeću mladenci oba spola ranije ulaze u brak. Podaci, opet bez razlike grada i sela, kažu da mladići prvi brak sklapaju s navršениh 23,60, a djevojke s 20,81 godinom, Balog, 2023., str. 30. Na manjem uzorku koji sam istražio, mladići se na selu žene s navršениh 22.19, a djevojke s 20,36 godina.

uvjetima u Podgajcu, budući da je iz sumarne tablice vidljivo da ovdje Podgajec stoji najbolje. Spominjem da je u svih dvanaest sela 1850., 6,37% žitelja starije od pedeset godina.

Da bismo otvorili pitanje kako je izgledala tipična obitelj u Podgajcu, potrebo je razmotriti još neke brojčane podatke, kroz koje ćemo vidjeti kakve obitelji dominiraju među 59 podgajčkih obitelji. Broj oženjenih muškaraca u Podgajcu (referentno je cijelo razdoblje 1847. – 1863.), iznosi 117, što znači 1,98 po kućanstvu, odnosno obitelji. Na ova dva bračna para u obitelji, odnosno na svaki ovaj bračni par pada 4,84 osobe (3,27 / 1850.).

Od 59 kućnih brojeva – obitelji, u 17 obitelji samo je jedan oženjeni muškarac, a u 30 njih dva. Samo u dvanaest domova tri je ili više oženjenih muškaraca (8 domova 3, 4 doma 3+). Obitelji sa po dva oženjena muškarca, kakvih u Podgajcu ima najviše, mogu biti A – tipa ili B – tipa. Ako su, naime oba oženjena muškarca braća, ili ako se radi o pašincima (muževima dvije sestre), ili ako je jedan muškarac šurjak drugome (općenito u svakom slučaju kada su muškarci u istoj horizontalnoj liniji, dakle jednako bratići itd.), tada se strogo govoreći radi o složenoj strukturi B – tipa. Međutim, ako se radi o ocu i sinu, ili domazetu, a donekle čak i ako je oženjeni mlađi muškarac nećak, radi se o ciklusu koji navodi na obitelj A – tipa. Stoga sam ovih trideset obitelji sa po dva oženjena para posebno razradio. Radi se, dakle, o 20 oženjenih očeva i sinova, 7 priženjenih domazeta uz još živi roditeljski par, te samo tri kombinacije sa dva oženjena brata.

Dijagram 1. pokazuje da se prije i poslije II. ciklusa (sa dva oženjena para u vertikalnoj sukcesiji), pojavljuje I., odnosno III./I. ciklus, koji ima strukturu A – tipa, sa oženjenim parom i još neoženjenom djecom. Ako ne svi, ali barem većina od 17 nuklearnih (monocentričnih) obitelji u Podgajcu, zapravo su faze ciklusa matične obitelji. Pored 27 obitelji sa po dva oženjena para, očigledno je da je u Podgajcu znatno više od pola svih obitelji A – tipa. Gruba procjena dovodi nas do tri četvrtine obitelji A – tipa i četvrtine obitelji B – tipa. Kako to izgleda u praksi, najbolje će nam približiti analiza jedne obitelji iz ciklusa u ciklus kroz čitavo stoljeće i pol od početka 18. stoljeća.

Podgajec Kbr. 2, 13, 33

Za primjer obiteljskih ciklusa razradio sam rekonstruiranu porodicu **Jurja (Georges) Logomera** (* 1691. + prije 1735.). Juraj je sin Stjepana (Stephanus Logomer), koji je živio u drugoj polovini 17. stoljeća, te je bio jedan od tri rodonačelnika, sa Jurjem i Pavlom, braćom (?) koji su bili prvi Logomeri u Podgajcu i Križevcima uopće¹⁸⁴. Juraj, sin Stjepanov, zanimljiv je i po tome što je rođeni brat Magdalene Logomer, udate Heruc (* 1706. + poslije 1758.), posljednje žene u Hrvatskoj suđene prema optužbi za vještičarenje, ugovor s đavlom i slično¹⁸⁵.

¹⁸⁴ KRIVOŠIĆ, 1991., 278-279.

¹⁸⁵ Opširnije: BALOG, 2016.

Logomeri su dominantan rod u Podgajcu. Polovinom 19. stoljeća čine 25,76%, odnosno svakog četvrtog žitelja Podgajca. Kroz 18. stoljeće su poljodjelci, dok se krajem stoljeća, znaju se naći na gradskoj adresi, kao obrtnici, ali i službenici. Prezime je i danas učestalo u Križevcima, ali s vremenom modificirano u oblik Lugomer.

I. ciklus: Juraj Logomer imao je u braku s Katarinom Flok (Catharina Flok / Vuliak), osmero djece, rođenih između 1716. i 1729. Juraj umire mlad, negdje prije 1735. Time završava prvi ciklus.

II. ciklus: Udovica, s najmanje petero djece između šest i devetnaest godina, 1735. se preudaje za Jurja Pavljaka (Georgius Pavlijak). U ovom braku više nema djece. Troje djece umiru kao djeca. Tri su se kćeri udale: Magdalena u Karane, Ana u Lemeš, a Doroteja u grad. Ovaj treći brak posebno je zanimljiv, jer je suprug, Dmitar Mitrević bio pravoslavac (ritus Greci). Tako je brak sklopljen uz crkvenu dispensu, odnosno uz uvjet da se majka obveže dati djeci katolički odgoj.

Martin (Martinus Logomer), * 1716. + 1774., je najstariji, a **Luka (Lucas Logomer)**, * 1729 + prije 1804 (<75), najmlađi. Oba su brata, jednako kao i sestre, za brak dorasli nakon očeve smrti, kada je domaćin kuće bio očuh Juraj Pavljak. Martin se ženi veoma brzo nakon što se i majka preudala, 1737. U dva Martinova braka nije išlo kako treba: rodilo se sedmero djece, pet kćeri i dva sina. Za četvero djece nema podataka niti o braku niti o djeci, pa pretpostavljam da su umrli u djetinjstvu. Dvije kćeri su se udale izvan župe, dok su za Tomu (* 1765), podaci nedostatni.

Dakle, u prvoj fazi ovog ciklusa u domu su oženjen najstariji brat, djevojke koje se udaju i napuštaju dom za muževima, te neoženjeni najmlađi Luka. Pored toga što je bio trinaest godina mlađi od starijeg brata, Luka se kudikamo kasnije oženio, poslije tridesete. Zašto? Bio je zdrav i sposoban, te je unatoč kasnom braku izrodio potomstvo od osmero djece, posljednje već u šestom desetljeću života. Nije upisano, ali mogla ga je vojna obveza spriječiti u ženidbi u očekivanom vremenu.

Ciklus matične obitelji iziskuje planiranje, donošenje odluka, te je grub, često okrutan prema djeci koja čekaju da im sustav dozvoli brak. Kraj oženjenog brata, Luka se nije mogao oženiti u domu, a zbog nekog razloga nije se emancipirao. Brat je ostao udovac bez muškog nasljednika, što bi otvaralo šansu Luki da se nametne kao nasljednik, no Martin se ponovo ženi, iako

je i sam na granici pedesete, dakle starosti. Martin je motiviran željom za muškim nasljednikom, što bi konačno istisnulo strpljivog brata iz igre. I doista, u drugom braku rađa mu se još dvoje djece, željeni sin i kći Helena. Kći je umrla u dobi od 29 mjeseci, a sin se izgubio u nedostatnoj građi. Luka i Martin razdvojili su kućanstva tako da je jedan od njih osnovao novi dom. Ako su običaji bili iole slični običajima gdje se javlja matična obitelj diljem Europe, brat mu je na ime prava na nasljedstvo pomogao financijski da se okući u vlastitom domu.

Luka je u braku imao osmero djece. Prve tri kćeri umiru u djetinjstvu, pa će prvi koji preživi djetinjstvo biti sin Stjepan (* 1777.). Nakon njega dolazi Tomo, koji je doživio pet godina, te Elizabeta, o kojoj ne znamo ništa, pa je vjerojatno skrivena u knjizi mrtvih među mnogim nepotpunim podacima. Potom slijede Josip i Helena, koji su oboje preživjeli djetinjstvo i odrasli. Dakle, u najboljem slučaju četvero od osmero djece. To znači da II. ciklus omeđuju Lukina ženidba 1768. i ženidba prvog djeteta 1797. Sve do ženidbe prvog Lukinog djeteta, to je opet jedna jednostavna (nuklearna) obitelj.

III. ciklus: Sada bi zapravo trebalo početi opet govoriti o I. ciklusu. Sjetimo se dijagrama A – tipa obitelji, gdje se jednako ova situacija nalazi u III. ciklusu. **Luka Logomer** je domaćin na Kbr. 2, nakon što se razdijelio od brata Martina. Luka je krstio osmero djece, zrele godine doživjet će najmanje troje, dva sina i kći Helena. U ovoj fazi preživjela se djeca približavaju uzrastu za brak, te će se najprije 1797., u svojoj dvadesetoj, oženiti stariji sin **Stjepan (Stephanus Logomer)**, * 1777. Luka je umro prije 1804. Brak Stjepana nije vezan uz vrijeme smrti oca, odnosno, nije morao čekati očevu smrt da se oženi. Stjepan se oženio u dobi od dvadeset godina, kada mu je otac imao 68, dakle bio je u dubokoj starosti. Vjerojatno je iščekivao da se sin oženi i oslobodi ga tereta domaćinstva.

Sestra, Helena Logomer udala se 1804., u mužev dom, budući da uz dva živa brata nije bilo potrebe da se ognjište održi dovođenjem domazeta. Mlađi brat **Josip (Josephus Logomer)**, * 1785., oženio se 1808. sa svoje 23 godine. U skladu s običajem zajednica koje njeguju matičnu obitelj, emancipira se. Stjepana nadalje pratiti na Kbr. 2, a Josipa od sada na Kbr. 13. Za života oca, stariji se brat oženio u domu, a nakon njegove smrti mlađi brat.

IV. ciklus: Dva oženjena brata podijelili su se na dvije adrese, A – tip (jednostavna > matična obitelj), nije narušen a ognjište je očuvano. **Stjepan Logomer** domaćin je doma Kbr. 2, a **Josip** se emancipirao na Kbr. 13.

Stjepan se oženio Anom Lepčić (Anna Lepchich), te s njom ima sedmero djece. O najstarijem Ivanu (* 1799.), nema nikakvih kasnijih zapisa, drugi sin, Blaž, * 1801. + 1877., odrasti će i oženiti se u sljedećem ciklusu. Zatim će se roditi tri sina imenom Mihael, što ukazuje da su oba starija umrli, svaki prije rođenja sljedećeg. Nema podataka niti o Ani, koja se rodila između trojice Mihaela, no treći Mihael * 1811. + 1854., odrasti će i zasnovati obitelj. Konačno, niti o Josipu (* 1815.), ne znamo ništa, te se čini da su samo Blaž i Mihael preživjeli djetinjstvo.

Josip se oženio 1808 u dobi od 23 godine, Magdalenim Pavljak (Magdalena Pauliak), * 1790 + 1865, s kojom je imao osmero djece. Kod Josipa slična situacija: od osmero krštenih, troje su preživjeli djetinjstvo, dvoje su umrli u dojenačkoj dobi, odnosno ranom djetinjstvu, a za troje su podaci nedostadni. Preživjeli su Ivan, Mihael i Terezija, o čemu će također biti govora kroz sljedeći ciklus.

V. ciklus: U domu Stjepana Logomera, Kbr. 2, za brak stasaju **Blaž (Blasius Logomer)**, * 1801. + 1877., te **Mihael (Michael Logomer)**, * 1811. + 1854. Blaž se ženi sa 17 godina Helenom Pavljak, njoj je 16. Blaž se emancipira, utemeljujući novi dom na adresi Podgajec Kbr. 33.

Nosilac domaćinstva roditeljskog doma Podgajec Kbr. 2, postaje mlađi brat Mihael, koji se 1831. ženi daljom rođakinjom Franciskom Logomer (Francisca Logomer), * 1814. Mihaelu je 20 godina, a Franciski 17. U daljim ciklusima oba brata samostalni su, odijeljeni domaćini na kućnim adresama Kbr. 2 i Kbr. 33.

Mihael (Michael Logomer), * 1825., priženio se u istom selu na Kbr. 56 u dom Ive Kraljevečkog. Ovdje će biti zanimljivo pratiti njegov put u dom Kraljevečkih kao domazeta. Njegova supruga Katarina (Catharina Kraljevečki), * 1828., najstarija je kći domaćina Ive, a pored dvije mlađe sestre ima i mlađeg brata Matiju, * 1840. Ovo je neobično: obično su domazeti ulazili u kuće u kojima je bilo malo šanse da dom naslijedi muški potomak, odnosno, gdje je bilo samo ženske djece. Tako i u ovom slučaju, kada se Matija oženio i zauzeo položaj domaćina, domazet Mihael morao se emancipirati, pa nalazimo bilješku da se sa svojom suprugom i djetetom seli u Brckovščinu, gdje osnivaju dom.

Sažeto, porodica koju smo počeli pratiti još od kraja 17. stoljeća pripada našem A – tipu, sa ciklusima koji su u skladu s običajem matične obitelji. No matična obitelj nikad nije bila statičan tip obitelji: to je samo prelazni ciklus između dva naraštaja jednostavne obitelji. U poljodjelskim zajednicama mnogo više nego u urbanim (ali i ovdje), održanje jednostavne obitelji sukobljavalo se s rizikom da se, provede li se dosljedno pravilo o dvonaraštajnoj obitelji roditelja i neoženjene djece, ognjište ugasi nakon svakog naraštaja ponovo.

Podgajec Kbr. 13

*Samo ćemo se kratko osvrnuti na slučaj doma Josipa Logomera (Josephus Logomer), * 1785. + prije 1847. Oženio se Magdalenom Pavljak 1808., te s njom imao najmanje dva sina, Ivu (Joannes Logomer), * 1819. + 1865., i Mihaela (Michael Logomer), * 1825., kao i kćer Terezu (Theresia Logomer), * 1829. Nema sumnje da je bilo još djece, koja nisu doživjela zrelost, ali za ovaj letimični prikaz nisam to temeljito istražio. Kad je Josip umro, što se svakako dogodilo prije 1847., udovica Magdalena Pavljak preuzela je vođenje obitelji u ulozu domaćina. U to je vrijeme stariji sin Ivo već bio oženjen, a Magdalena, kad je popisana u svojstvu domaćina, već je u poznom šestom desetljeću života, pa ovakav raspored ostavlja upitnike. Možda je mlađi brat Luka bio ljubimac, određen za 'nasljednika', no to nije moguće provjeriti.*

U III. (I.) ciklusu, nakon smrti majke, ipak nalazimo Ivu kao domaćina. U braku s Magdalenom Kolarić imao je najmanje devetero djece, koje u kontekstu ovog pregleda ne pratim u budućim ciklusima. Ipak, spomena je vrijedno da su najmanje dva Ivina sina pošli u kuće svojih djevojaka za domazete.

U istom ciklusu Ivina se sestra udala u obitelj Sever u Karane. Ivin mlađi brat Luka priženio se u dom Kraljevečkih u Podgajcu Kbr. 56, najstarijoj kćeri domaćina Ive Kraljevečkog. Možda se ovim brakom nadao preuzeti dom u kojem se priženio, no do toga ipak neće doći. U sljedećem ciklusu kao domaćina nalazimo Matiju Kraljevečkog, jednog od mlađe djece, koji će se mnogo kasnije oženiti Magdalenom Heruc i preuzeti očinski dom. Nakon toga nesuđeni 'gazda', domazet Mihael, sa ženom i sinom Slavoljubom (Edouardus), seli u Brcovčinu i osnova svoj dom.

Ove kratke crtice odišu grubošću kroz ustrajnost pokušaja da se ima svoj dom i da se u njemu bude gospodar. Slučajeva u kojima se domazet, ili čak brat, nakon više godina mora

maknuti iz kuće sa cijelom obitelji, jer se pojavi nasljednik s jačim nasljednim pravom, ima dosta i nisu rijetku. Sustav matične obitelji tvrd je i nije moguće zadržati čak ni mjesto u domu, nakon što se izgubi položaj gospodara kuće.

Podgajec Kbr. 50

*Ovdje ćemo zateći nuklearnu obitelj **Emerika Slavičeka (Emericus Slavichek)**, * 1817. + 1860. i njegove žene **Ane Šibilin (Anna Sibillin)**, * 1820. + 1884., i njihove četiri neudate kćeri. Pored njih popisan je još **Luka**, sin pokojnog **Jurja**, razvojačen nakon 8 godina vojne službe, te sluga **Juraj Dušić**.*

*Nakon ovog I. ciklusa, najstarija kći **Doroteja (Dorothea Slavichek)**, * 1842. + 1906., dovodi u dom svog odabranika, daljeg rođaka **Petra Slavičeka** (* 1841.), koji se priženjuje (II. ciklus). Njegova je pozicija mnogo ležernija nego domazeta iz prethodnog primjera. Nema mlađe muške djece, a činjenica da se radi o rođaku sugerira da je brak dogovoren u svrhu zadržavanja posjeda unutar roda. U domu ostaje udovica nakon smrti Dorotejinog oca, te mlađe sestre do svoje udaje. Kuća se, kao što je priželjkivano, očekivanim ritmom puni djecom mladog para.*

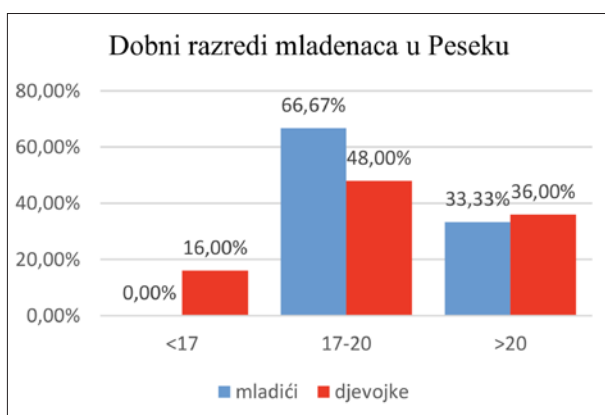
Ovaj nam primjer pokazuje, što smo već i prije znali, da se matična obitelj može prepoznati tek kroz praćenje ciklusa, a nikako na temelju popisa koji fiksira određeni trenutak u obitelji. Podsjećam, pored 27 matičnih obitelji koje su upravo kao takve popisane u registru obitelji, još je 17 obitelji koje u vrijeme popisivanja imaju po jedan oženjeni par. Kako 'čiste' nuklearne obitelji nisu uobičajene u poljodjelskim zajednicama, nesumnjivo je da su skoro sve, a možda i sve ove obitelji samo ciklusi u smjeni naraštaja obitelji A – tipa. U selu Podgajcu dominantan je oblik organizacije obiteljskog života ovakva obitelj u kojoj jedan sin nasljednik, a nerijetko i kći, odnosno domazet, nastavlja organizaciju života, dok se ostali članovi obitelji osamostaljuju, bilo ženidbom / udajom u druge domove ili emancipacijom u vlastitom domu. Slučajevi drugačiji od ovih u ovom su selu iznimka.

Pesek / Gorica

Gradsko selo Pesek (Gorica) nalazi se na sjeverozapadnom kraju župe. Smješteno je zapadno od središta gradskog naselja Križevci, na putu prema Podgajcu, te je grupirano oko križanja putova. Na starijim kartama naziva se Gorica. Pesek je srednje veliko selo, sa 24

kućanstva, te 228 popisanih žitelja. Referentne godine 1850., popisano je 165 osoba, 7,45 po kući. Prevladavaju male obitelji sa po jednim ili dva oženjena muškarca, kakvih ima 19, dok je pet obitelji sa po tri i više oženjenih parova. Od devet obitelji sa po dva oženjena para u pet ih je oženjen otac i sin, a samo u jednoj dva brata. Preostale su obitelji u kojima su odnosi oženjenih parova nejasni. Dobna struktura žitelja Peska unutar je prosječnih parametara, kakva je zabilježena u svih dvanaest sela. Mlađih od 15 godina je 37,93%, starijih od 50 je 6,90%, a preostalih, radno najaktivnijih 55,17%. Još je važno izdvojiti da je u Pesku najveći postotak osoba do dvadesete godine života, odnosno 57,93% svih žitelja oba spola tog je uzrasta. Odskače broj žena i djevojaka u toj dobnoj skupini: 71,43%. Ovaj je podatak demografski važan, jer se radi o ženama i djevojkama koje su u ranoj fertilnoj dobi ili će to tokom sljedećih nekoliko godina biti.

Mladići i djevojke sličnog su prosječnog uzrasta prilikom sklapanja prvog braka, 20,29, odnosno 19,48 godina. No to je opet samo prosječan broj, koji bez analitike ne govori puno. Mnogo govore tri dobna razreda, jednako kao i kod Podgajca.

Preferiran uzrast mladića je od 17-20 godine, uz učestale slučajeve do 23. Izvan ovi parametara nalazi se tek pokoja iznimka. Kod djevojaka najpopularnije je razdoblje 18-19 godina, prošireno od 15 do 23 godine. Prije navršene 20te 47,62% mladića i 60,00% djevojaka je u braku. Ako ostanu udovci / udovice, veoma se brzo ponovo vjenčaju, najčešće nakon oko pola godine. Tako je slično i u drugim selima, pa udovištvo od šest mjeseci, zbog učestalosti ponavljanja možemo smatrati običajem. Pogledajmo sada obitelj Lepčić, koja za ovo selo možda nije tipična, ali je svakako zanimljiva.

Pesek Kbr. 15-17

Polovinom 19. stoljeća na kućnim brojevima 15., 16. i 17. privlače pažnju tri, za kontekst velike obitelji u kojima se ponavlja prezime Lepčić. (ponekad Hlepchich, Hlebchich, Lepchich). Kako su sve tri kuće numerirane u nizu, zaključio sam da se radi o susjedima sa zajedničkim podrijetlom, odnosno da su domovi nastali fisijom nekog ranijeg zajedničkog doma. Stoga sam krenuo tražiti podrijetlo sve do osobe koja povezuje sve ove srodnike, zajedničkog pretka. Iz ranijih istraživanja bilo mi je poznato da se prezime Lepčić pojavljuje i kao Feresa, što nema nikakvu etimološku sličnost.

Tražeci 'natraške' došao sam do dvije osobe, koje se za života pišu prezimenom Lepčić i Feresa, da bi njihovi potomci ostali samo Lepčići. Obje osobe nisam uspio povezati jer sam došao do kraja, odnosno početka najstarije knjige krštenih. Ipak, kasniji ciklusi dokazuju da su obje osobe povezane, možda braća ili bratići, ili malo vjerojatno otac i sin. Upoznajmo ih.

I. ciklus: **Andrija (Andreas Lepchich Feresa)**, * 1696. + 1757., sin je Matije (Mathias) i Marte Bocak (Martha Boczak). **Franjo (Franciscus Lepchich Feresa)**, vjerojatno je mlađi od Andrije, o čemu nemam podataka. U sljedećim ciklusima njihova djeca žive u zajedničkoj obitelji. I Andrija i Franjo će se oženiti. Andriji će se prvo dijete roditi 1721., a Franji 1734. Dva oženjena sina u obitelji definiraju strukturu kao proširenu obitelj, odnosno B – tip. Njihova ženidba i skoro rođenje potomstva otvara II. ciklus.

II. ciklus: U Andrijinom prvom braku pronašao sam petero djece. O prvo troje djece nema kasnijih podataka. Magdalena (* 1728.), udala se za Jakoba Turčina u muževu kući, a **Pavao (Paulus Lepchich Feresa)**, * 1732. + 1782., oženio se Anom (Anna Novak). Nemam podataka o Franjinoj drugoj djeci osim **Matije (Mathias Lepchich Feresa)**, * 1734. Pavao i Matija odrastaju i ožene se u zajedničkom domu.

Pavao (Paulus Lepchich Feresa), ženio se čak tri puta. Prva supruga umrla je u dvadeset trećoj, podarivši mu samo kćer Katarinu koja nije preživjela djetinjstvo. Druga je umrla u porodu prvog djeteta. Dijete, Katarina mlađa, preživjela je, te se udala u muževu kuću. Sa Helenom Dolinac, Pavao je imao devetero djece. Petero ih je umrlo u djetinjstvu u dobi između dva i pol mjeseca i pet godina. za dvoje djece nemamo podatke, dok su sinovi Luka i Stjepan odrasli i oženili se u domu.

Matija (Mathias Lepchich Feresa), imao je u braku sa Elizabetom (Elisabetha Rosich) desetero djece. Petero umiru u djetinjjoj dobi. Za Doroteju i Ivana nedostadni su podaci, a tri sina se žene u roditeljskom domu. Radi se o Bartolu, Roku i Josipu. U domu odrasta petero sinove, koji su po dva odnosno tri međusobno braća. Sinovi iz jedne grupe bratići su u trećem koljeno sa sinovima iz druge grupe. Slijedi prva fisija. No ona će se dogoditi na iznenađujući način.

III. ciklus / prva fisija: Među više od dvadesetero djece Pavla i Matije samo je pet muškaraca stasalo za brak. Tu je i jedna djevojka koja se udala izvan doma, te četvero njih za koje nemamo podataka. Čak jedanaestero djece iz ovog naraštaja nije preživjelo djetinjstvo.

Pavlov sin **Luka (Lucas Lepchich)**, * 1762. + 1785., u braku s Helenom Novak ima samo jednog sina, Pavla, jer je umro mlad. Sa odrastanjem Lukinog sina dolazi do emancipacije ogranka, kojeg dalje pratimo na Kbr. 17.

Drugi Pavlov sin **Stjepan (Stephanus Lepchich)**, * 1768., oženio se u dobi od 29 godina Katarinom (Catharina Kemenovich). Zbog njegove dobi pri vjenčanju moguće je da mu to nije prvi brak, ali o tome nema podataka. Od Stjepanove djece, za brak stasa sin Luka. Ovaj ogranak dalje pratimo na Kbr. 16. Ali ne samo njih.

Na istoj adresi dalje pratimo i Bartola, najstarijeg sina Pavlovog bratića (u trećem koljenu!). **Bartol (Bartholomeus Lepchich)**, * 1770. U braku sa Helenom (Helena Bonikovich), Bartol nema muške djece koja dožive zrele godine, te se njegova kći Katarina udaje u kući. O tome u idućem ciklusu. Prije toga još o Bartolovoj braći.

Roko (Rochus Lepchich), * 1773., čini se da u braku sa Dorotejom (Dorothea Kramarich), nije imao potomstva, barem ne sinova i kćer koji bi stasali za brak. Roko se vjerojatno, poput brata Bartola i bratića Stjepana oženio u roditeljskom domu (Kbr. 16).

Rokov i Bartolov brat **Josip (Josephus Lepchich)**, * 1793. + 1857., emancipirao se poput bratića Luke, te je osnovao dom, koji pratimo na adresi Kbr. 15. Sa ženom Dorotejom (Dorothea Szlavichek), imao je najmanje petero djece.

IV. ciklus / druga fisija: Na Kbr. 15 rastu djeca Josipa i Doroteje Slaviček. Možemo pratiti pet sinova. Mlađa braća **Juraj (Georgius Lepchich)**, * 1830., i **Emerik (Emericus Lepchich)**, * 1834. + 1876., ostaju u roditeljskom domu, Kbr. 15. Juraj nema djece koja bi nastavila rod, pa će ovdje ostati Emerik sa

svojom užom obitelji (mikrostrukturuom) sam. Dva starija brata, **Luka (Lucas Lepchich)**, * 1820. i **Franjo (Franciscus Lepchich)**, * 1827., odlaze od kuće. Luka ide u grad u naukovanje zanata, a Franjo se ženi u Ivanjsku (?). Najstariji **Ivan (Joannes Lepchich)**, * 1818. + 1847. emancipira se iz doma i utemeljuje novi dom na Kbr. 26, gdje se nastavlja njegov ogranak roda.

Na Kbr. 16 zateći ćemo potomke Stjepana Roka i Bartola. Podsjećam, djeca Stjepana u četvrtom su stupnju srodstva sa Rokovom i Bartolovom djecom. Spomenuo sam gore da Roko nema djece koja bi odrasla i nastavila rod. Stjepanov sin **Luka (Lucas Lepchich)**, * 1805. ženi se Elizabetom (Elisabetha Novak). Primjećujemo da se među snahama, odnosno nevjestama ovog roda Lepčiča prezime Novak ponavlja četvrti puta. Luka i Elizabeta podižu obitelj na Kbr. 16.

Od Bartolove djece pratimo kćer **Katarinu (Catharina Lepchich)**, * 1797. + 1860., koja se udaje u roditeljskom domu, odnosno dovodi domazeta **Matiju (Mathias Kollarich)**. Katarina i Matija podižu obitelj na Kbr. 27, odnosno podižu vlastiti dom.

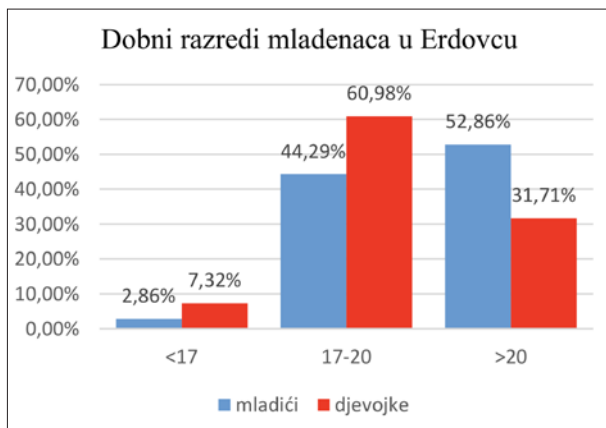
Lukin sin **Pavao (Paulus Lepchich)**, * 1785. + 1858., imat će u braku s Barbarom Ivanekdva sina koji stasaju za brak. Jendako kao i njihovi bratići, i oni će se nakon ženidbe razdvojiti, te će Valent svoju obitelj podizati na Kbr. 17, a Ladislav će osnovati novi dom na Kbr. 25. Dalje praćenje njihovih obitelji nije za predmet zanimljivo, jer se uglavnom ponavljaju jednostavni ciklus osnovnih, odnosno matičnih obitelji.

Proces transformacije obitelji iz složenih u jednostavne (možda bismo mogli govoriti o A – tipu i B – tipu), svakako nije izniman. Štoviše, možemo pretpostaviti (samo pretpostaviti, jer bez podataka oslanjam se na analogiju), da su brojne nuklearne i matične obitelji sjeverozapadnog dijela župe posljedice sličnih fisijskih procesa koji su se odvijali u nedavnoj prošlosti. Ovo bi svakako dalo razumno objašnjenje za tako blisko grupirane dva sasvim suprotna tipa obitelji.

Erdovec

Erdovec je prigradsko selo, jedno od tri najveća sela, sa 525 popisanih žitelja, odnosno 340 osoba prema referentnoj godini 1850. Pored Dijankovca i Podgajca znatno odskaače od ostalih sela koja se uglavnom vrte oko dvjesto žitelja. U Erdovcu popisano je 49 kućnih brojeva, što daje po 10,71 popisanih po domaćinstvu, odnosno 6,94 osoba, prema referentnoj 1850. godini. Po kućanstvu popisano je 2,04 oženjena para, a na svaki oženjeni par dolazi 5,25 osoba (3,40 / 1850.).

Prosječan uzrast za prvi brak kod mladića je 21,29 godina, a kod djevojaka 19,49, dakle, situacija je slična onoj koju smo susreli u Podgajcu. Prije navršene dvadesete oženjeno je 40,00% mladića i 48,78% djevojaka. Na priloženom grafikonu vidimo da se skoro dvije trećine djevojaka udaje između 17-20 godina, dok su mladenke mlađe od tog razdoblja rijetke. Mladići se najčešće žene s 19, njih čak 20,00%, a učestalije između 18-25 godina.

Ovdje je potrebna kratka digresija. U gotovo svakom selu naći će se poneki mladić, ovisno o veličini sela, jedan ili dva, a ponekad i do četiri, koji se ženi oko ili poslije tridesete. Trojica takvih zabilježeni su u Podgajcu. Istovremeno, dok se većina ostalih mladića i djevojaka ženi znatno prije ovih godina. Radi se o momcima koji su regrutirani u vojsku prije nego su se oženili. Ako su se vratili živi, to je obično bilo baš oko tridesete. U „Status animarum – I.“, na Kbr. 50 u Podgajcu zabilježeno je da je Luko, sin Gjure (*Lucas Slavichek*) vojsku služio osam godina. Da je to bilo uobičajeno svjedoči bilješka u knjizi vjenčanih za 4. veljače 1863., kada se oženio „*Georgius Hedrović, ablicentiatu miles*¹⁸⁶“ star 32 godine, Viktorijom Jambrovušec, starom 16 godina. Pored drugih sličnih podataka lako je zaključiti da su i ostali tridesetogodišnji mladenci razvojačeni regruti.

Sa po jednim ili dva oženjena para nabrojano je 34 obitelji, a 15 njih sa tri i više oženjena para. Od 16 obitelji sa po dva oženjena para, u devet se radi o oženjenom ocu i sinu, te u jednoj otac i kći, odnosno domazet. U tri slučaja to su horizontalni srodnici, braća i slično, dok su u preostala tri slučaja odnosi komplicirani. Slučaj koji ćemo opisati donekle je poseban, jer se radi o matičnoj obitelji u kojoj ipak istovremeno žive tri oženjena para. No iz analize ćemo vidjeti da je to samo tehnički tako.

¹⁸⁶ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), inv. br. 52K – sv. II., matična knjiga vjenčanih župe Križevci 1858. – 1877., br. 4 / 1863.

Erdovec Kbr. 7-8

Na ovoj adresi, dom je **Blaža Arkija (Blasius Jarki)**, za kojeg nemam podatke o rođenju i smrti. Znamo, međutim, da se 1790. oženio Terezijom Hadrović (Theresia Hadrovich). Prvi ciklus odnosi se na Blaža, njegovu ženu i djecu.

*I. ciklus: U braku s Terezijom, Blaž je imao najmanje sedmero djece. Čak su četiri Blaževa sina umrla u djetinjstvu. Od preživjele djece tu je kći **Doroteja (Dorothea)**, * 1793., te sinovi **Josip (Josephus)**, * 1798 i **Martin (Martinus)**, * 1800.*

II. ciklus: Svo troje djece, koji su odrasli, sklopili su brakove: Doroteja se udala u dom Pavljaka u Podgajcu, dok su se oba brata podijelila, što je sadržaj ovog ciklusa. Domovi u Erdovcu u velikom se dijelu održavaju prema A – tipu, odnosno izmjenom ciklusa matične obitelji, pa je tako i s domom Blaža Arkija. Braća Josip i Martin osnovat će domove na dvije različite adrese: Josip na Kbr. 7, a Martin na Kbr. 8. Mlađi, Martin, oženio se 1822., u dobi od 22 godine Helenom Harča (Helena Harcha), sa kojom je imao najmanje troje djece. Nisam pronašao podatak kada se oženio Josip, a odabranica mu je bila Ana Pacur. S njom ima najmanje dvoje djece, te umire 1847. u dobi od 49 godina. Ostavlja relativno mladu suprugu, oko 32 godine starosti, koja se za dvije godine preuda za Martina Martinčića. On preuzima vođenje domaćinstva, uz skrb oko najmanje dvoje Josipove djece. Martin umire nakon sedam godina braka 9. travnja 1856. Nisam slučajno ovdje naveo točan datum, jer se po drugi puta udovica, Ana već 1. lipnja po treći puta udaje, za Stjepana Piciga, susjeda na Kbr. 21.

Pisao sam u nekoliko navrata o kratkim udovištvima, o brzim traženjima nove prilike nakon smrti supružnika, i to jednako kod udovaca kao i kod udovica, no uglavnom prema podacima za 18. stoljeće¹⁸⁷. No primjer trećeg braka Ane Pacur pokazuje da se ponašanje u tom pogledu proteže jednako u 19. stoljeće.

Oboje Josipove djece koje pratimo, Barbara i Benedikt, sklopili su brak. Barbara se priženila izvan župe, pa su mi podaci nedostupni, dok je Benedikt ostao u očevoj kući kao domaćin svoje obitelji u braku s Anom Solar. Dalje ih ne pratim.

¹⁸⁷ BALOG, 2023., str. 44-50; BALOG, 2023.a, str. 74-79.

*Veoma je zanimljiva situacija u domu Martina Arkija na Kbr. 8, vrijedna malo opširnijeg osvrtu. Od troje djece koji su doživjeli zrele godine, sestra **Magdalena**, * 1842, udala se izvan kuće, za Josipa Štefkoića u Dijankovec u dobi od 17 godina.*

*Najstariji brat, **Ivan (Joannes Arki)**, * 1830., oženio se Magdalenom Jakij, sa kojom ima samo kćer Rozaliju * 1850. Djevojčica umire u dobi od 7 godina. Ivan odlazi u vojsku, te se čini da obitelj ne zna o njemu sve dok ne dođe vijest da je 1855. „umro u špitalu u Veroni“. Njegov se brat **Stjepan (Stephanus Arki)**, * 1836., u međuvremenu, 1854. oženio u dobi od 18 godina. Odabranica je Barbara Posavec, Stjepanova vršnjakinja. Roditelji su u međuvremenu još živi, te se brak mladih dogodio s njihovim blagoslovom i dogovorom s djevojčinom obitelji.*

Ovdje treba stati: imamo situaciju krajnje neuobičajenu za obitelj i okruženje koje njeguje tip matične obitelji. Tehnički imamo tri oženjena para u domu, još k tome dva oženjena brata. No to je samo 'tehnički' tako. Mladići odlaze u vojsku prema veoma rigidnom sustavu regrutacije, provode u ratovima više godina, neki se vrata, a neki ne. Glavna briga obitelji, poglavito domaćina je održivost. Domaćin odlučuje o nasljedniku, o udaji kćeri, pa čak i o emancipiranim sinovima, ukoliko ne žele izgubiti pravo na svoj dio u obiteljskoj baštini.

Brak Stjepana, pored žive snahe i unuke, te nepoznate sudbine starijeg sina, logična je odluka, donesena bez odgađanja, čim je sin navršio 18 godina. oca su 54 godine, te mora realno procijeniti perspektive održivosti doma. I doista će ubrzo doći vijest da je stariji brat umro u Veroni u vojnoj bolnici, čime je zatvoren ciklus ove matične obitelji. Pozne godine koje je otac doživio samo su bonus koji mu omogućuje da provede mirnu starost pored oženjenog sina koji preuzima upravljanje obitelji.

Na sljedećem primjeru podrobnije ću prikazati kakav može biti položaj domazeta, odnosno muškarca priženjenog u drugu kuću. U različitim kulturnim krugovima koji dominiraju nad pojedinim dijelovima hrvatskih zemalja, praksa domazetstva nije uobičajena, ali je daleko od toga da bude iznimna. No i tu postoji jasna razlika: sasvim iznimno susrest ćemo domazete u razgranatim složenim obiteljima, dok će njihova pojava biti česta kroz praksu matične obitelji. I uz relativno učestale pojave, domazeti su u gledanju naroda prezirno gledani. Bogatstvo jezičnih idioma kojima se opisuje ovakvo stanje govori samo za sebe: *domazet, uljez, prišupak, privuk, utoskalo, dohodac, pripuz, babosuk*¹⁸⁸. Naravno da položaj muškarca kao tradicional-

¹⁸⁸ IVEKOVIĆ & BROZ, 1901, sv. II., str. 641; MAŽURANIĆ, 1908. – 1922., Prvi dio, str. 260.

no gospodara kuće, koji svoju dominaciju počinje pokazivati u svom domu nad suprugom i djecom nije jednostavan ako uđe u kuću u kojoj je zaštitnički nastrojena ženina obitelj. Ako se radi o kući sa više bračnih parova, među kojima su i supruzina oženjena braća, onda je položaj doista jadan. On nikad neće ravnopravno sjesti za stol s ostalim oženjenim muškarcima, a niti njegova djeca neće biti u ravnopravnom položaju jer nisu patrilinearni potomci. Iz tih razloga domazeti se gotovo nikad ne pojavljuju u složenim obiteljima. U matičnim obiteljima situacija je sasvim drugačija. Više od 10%, točnije 10,71% matičnih obitelji sa dva oženjena para ostvareno je udajom kćeri koja je u kuću dovela domazeta. Svaki brak mladih posljedica je dogovora obitelji, a u slučaju domazetskog braka radi se o kompromisu u okolnostima kada dom ostaje na ženskom potomstvu. Mladića, koji zbog većeg broja braće, odnosno zbog imenovanog nasljednika, nisu imali perspektivu u očinskom domu tastov je dom bio dobrodošao kompromis. Njihova je negativna reputacija stoga bila znatno prisutnija u javnosti, u selu, nego u intimnosti doma, ovdje je on bio cijenjeni nasljednik, koji će nakon smrti ili umirovljenja roditelja preuzeti ugledan položaj domaćina.

Podgajec Kbr. 12

*Mihael Jakopović (Michael Jakopovich), * 1831, priženio se u dom Stjepana Logomera (Stephanus Logomer), Podgajec Kbr. 12, oženivši domaćinovu kćer Helenu, * 1830. Zanimljiva je bilješka je o rođenju djeteta 16. veljače 1858. krštena je:*

„Sofia legitima, Logomer, Michael natus Jakopovich & Helena nata Logomer conjugii rustici.¹⁸⁹“

Dakle, Domazet je, poput snahe, bio jednako prepoznavat po svom kao i po kućnom prezimenu. Dijete je upisano pod mjačinim, odnosno domaćinovim prezimenom. Iako nije bila praksa da domazet preuzima prezime, znao je biti prepoznavan pod oba.

U Roču u Istri, gdje sam susreo sveopću i žilavi praksu matičnih obitelji kroz 17. i 18. stoljeće, za mjesto ‘nasljednika’ nadmeću se podjednako sinovi i kćeri, a kako su tamo ljudi uglavnom dugovječniji, to je znalo biti kobno za potencijalne nasljednice. Ovdje je, naime vladao običaj da roditelji ‘do zadnjeg daha’ zadržavaju upravljanje nad obitelji, te su nemali broj djevojaka ostale stare cure bez šanse za udaju i za potomstvo, prevalivši u tom iščekivanju četrdesetu¹⁹⁰.

¹⁸⁹ HR-HDA, Inv. br. 49K, matična knjiga krštenih župe Križevci 1858. – 1875., nr. 22 / 1858.

¹⁹⁰ Vlastita istraživanja u tijeku.

Erdovec Kbr. 44 (45)

Zanimljiv je ovdje slučaj domazeta **Šimuna Harče (Simon Harcha)**, * 1834., koje otkriva mnoge tipične situacije. Jakob Gudić, imao je tri kćeri koje su dorasle zrelost. Najstarija Terezija i najmlađa Katarina udale su se u muževe kuće, a srednja, Magdalena, udala se u očevom domu za Šimuna Harču, sina Josipa i Magdalene. Možda je slučajnost, ali odabranik starije sestre Terezije, Josip, jednako se preziva Harča. Svakako, dogovor je doveo do toga da momak iz istog sela uđe u ovaj dom kao zet, kako bi se kućanstvo održalo od rasula.

Mladi su ozbiljno shvatili svoj zadatak, te se već nakon sedam mjeseci rodi prvo dijete Agneza. Pored Agneze, zabilježeno je najmanje dvoje djece, Ana i Juraj. Ana je umrla navršivši dvije godine, a brat i sestra su odrasli i oženili se.

Pažnju privlači registar župa nastao polovinom sedmog desetljeća „*Status animarum – II.*¹⁹¹“: u njemu je Šimun upisan kao kućedomaćin, što je razumljivo jer su oba Magdalenina roditelja pokojni. U bilješci također stoji da se Juraj Gudić, brat Magdaleninog oca Jakoba, sa svojom suprugom i djecom odselio u neko selo župe Gradec kod Križevaca. Međutim, među ukućanima sada su popisani Šimunov otac Josip i majka Magdalena, kao i njihova kći, Šimunova sestra Katarina. I Naravno, Šimunova i Magdalenina djeca.

Ovdje očito imamo posla sa slučajem potpunog preuzimanja domaćinstva od strane domazeta. Njegova porodica useljava i oblikuje se nova obitelj koja se okuplja oko novog domaćina, Šimuna Harče. Ovdje su zbog mnogih okolnosti ciklusi spojeni, pa ih nije moguće raspodijeliti, kao na dijagramu.

Erdovec Kbr. 38 = 23, 39/I., 39/II.

Na ovom kućnom broju u prilici smo gledati fisiju 'iznutra'. Kod matične obitelji fisija se kontinuirano kroz cikluse, te je dio svakog ciklusa da se osnovna (*matična*) obitelj 'riješi' članova koji nisu pozvani da se ožene u domu. A to su svi osim 'nasljednika'. Formalno, horizontalni srodnici nisu nepoželjni sve dok se ne bi poželjeli oženiti, no u praksi matična obitelj ne voli da se oko nje okupljaju suvišni članovi.

¹⁹¹ Arhiv RKT župe Svete Ane, Križevci, nesignirano.

*Svjedoči o tome jedna bilješka u knjizi umrlih. Pisao sam o složenim odnosima i fisijama na adresi Podgajec Kbr. 2 / 13 / 33. Domaćin **Ivan (Joannes) Logomer** izdvojio se na novom Kbr. 13, gdje je u domu odraslo za brak četiri sina i kći. Kći se udala u muževu kuću, a dva su se sina oženili kao domazeti svojim djevojkama. **Slavoljub (Edouardus) Logomer**, * 1845., je ostao doma kao nasljednik. Neoženjen je ostao **Adam (Adamus) Logomer**, * 1856 + 1901. U knjizi umrlih upisano je da je umro od upale pluća, te je upisano da je bio „neoženjen ubogar“ koji je boravio u Križevcima bez adrese¹⁹². Drugim riječima beskućnik, skitao se, prosio, možda nadničario, te u tim skitnjama zaradio upalu pluća i umro. U domu za njega, mada neoženjenog, nije bilo mjesta.*

Sljedeći primjer koji ću ovdje predstaviti nije ni po čemu izniman niti naročit, ako je baš zbog toga važan, jer kroz njega možemo vidjeti kako se odvija cijeli sustav ciklusa matične obitelji. Trenuci u kojima se u kući nalazi više od onoga što je matična obitelj u svojoj biti, rijetki su i traju kratko, pa čak i sam ciklus matične obitelji samo je kratka dinamična faza koja obitelj prevodi iz nuklearne obitelji starijeg naraštaja u nuklearnu obitelj mlađeg naraštaja.

*I. ciklus: Nuklearna obitelj **Ive Harče (Joannes Harcha)**, * 1811. + 1863. okuplja se oko bračnog para, Ivine žene Katarine (Catharina Gudich) * 1805., te njihove djece, sinova Pavla, Matije, Alojza, Martina, te kćeri Veronike. O najmlađima, Martinu i Veroniki, nemam daljih podataka, osim što je zabilježeno da su odrasli i bili živi duboko u 20. stoljeće. Fokus je na prva tri.*

*II. ciklus: **Pavao (Paulus) Logomer** se ženi 1858. Dorotejom Logomer, s kojom ima najmanje četvero djece. Prema bilješkama, ovaj se ogranak obitelji dalje ponaša jednako kao jedna matična obitelj, budući da se oba odrasla sina žene, ali samo jedan, Martin, ostaje doma, dok će se mlađi, Juraj priženiti u drugu kuću u istom selu. Ovaj dom će se pisati pod Kbr. 39/I.*

*Na Kbr. 39/II., **Matija (Mathias) Logomer** se ženi Magdalenom Harča, s kojom ima najmanje četvero djece. Ovo je već prijelaz 19. / 20. stoljeća, te dalje ne pratimo pojedinačno ponašanje njegove djece. Tako će biti i sa Alojzom, koji će osnovati svoj dom na Kbr. 23, sa suprugom Marijom Harča. Nisam uspio identificirati moguće srodstvo jetrva istog prezimena, no podsjećam da se unakrsna ponavljanja priženjenih članova obitelji često ponavljaju.*

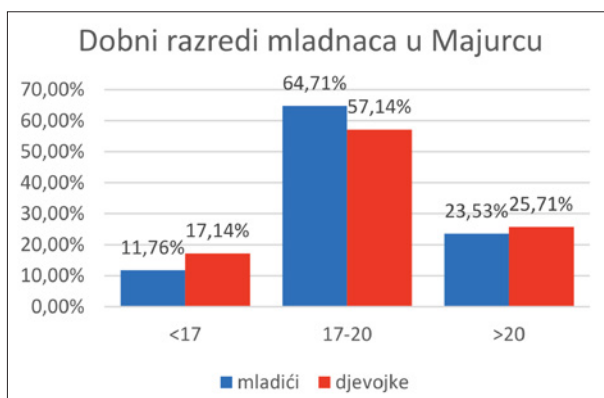
¹⁹² HR-HDA, Inv. br. 57K, matična knjiga umrlih župe Križevci 1893. – 1901., str. 129

Majurec

O Majurcu sam nedugo pisao malo opsežniji rad, koji je ujedno bio metodološka priprema za nastavak istraživanja, pa tako izravno prethodi i ovom tekstu¹⁹³. Zbog cjelovitosti teksta ponovit ću osnovne ishode istraživanja, kako bismo ih mogli uklopiti u kontekst.

Majurec je srednje veliko prigradsko selo sa 200 popisanih žitelja, te 157 prema referentnoj 1850. godini. U Majurcu popisano je devet obitelji, odnosno devet domaćinstava, te je na prvi pogled vidljivo da se radi o prosječno velikim kućanstvima. Na svih devet kućnih brojeva popisano je troje ili više oženjenih parova, te se u ovom selu pojavljuju isključivo složene obitelji. Prosječno, popisano je 22,22 člana obitelji, 17,44 / 1850. Jednako toliko popisano je i u Prikraju, te je to najveći broj članova obitelji po kućanstvu. U Majurcu popisano je 46 oženjenih parova, što daje 5,11 parova po kući, odnosno 4,35 članova kućanstva po oženjenom paru, 3,41 / 1850. Najviše parova, čak devet, popisano je na Kbr. 1, gdje je ujedno popisano i najviše ukućana: ukupno 34, odnosno 26 / 1850.

Među specifičnosti obitelji u Majurcu spada veoma ran uzrast stupanja u brak, jednako mladića kao i djevojaka. Prosječan je uzrast 19,12 za momke, te 18,77 za cure. Od 69 mladenaca oba spola, do dvadesete godine 48 mladenaca / mladenki već je oženjeno. Najmlađi mladeni te mladenke sa 15, trebali bi biti iznimke, no do 16. godine ih je već deset od 69, dakle 14,49% oženjenih. Vidjet ćemo da se stvari uglavnom odvijaju oko 17-20 godina:

U Majurcu u razdoblju ovog popisa (do 1863.), ne susrećemo niti jednog domazeta, što je očekivano, jer u složenim, policentričnim obiteljima veoma je rijetka potreba održanja obitelji kroz domazete. Nije da se ne pojavljuju, niti je ikakvim običajem njihovo prisustvo u ovim

¹⁹³ BALOG, 2025. (u tisku).

obiteljima ograničeno, ali su kroz iskazanu potrebu znatno rjeđi. Starijih od 50 u selu je 8,28%, a mlađih od 15 30,57%. U punoj snazi tako je 61,15% osoba. Po udjelu osoba starije životne dobi 50+, Majurec je drugi, odmah nakon Podgajca.

Majurec Kbr. 5

*Josip Dušić (Josephus Dussich), * 1727. + 1783., sin Matije Dušića i Magdalene, ženio se dvaput, sa Margaretom (Margaretha) i sa Katarinom Prosenički (Catharina Proszenechki), te je u prvom braku imao šestero, a u drugom četvero djece. Ono što datume u njegovim brakovima čini posebno zanimljivo je trajanje udovištva. Njegova prva žena Margarita preminula je zadnjeg dana siječnja 1773., da bi već 18. veljače sklopio brak sa drugom ženom Katarinom. Uskrs je ove godine 11. travnja, pa korizmena zabrana počinje 3. ožujka.*

Najstarije dijete, Juraj (1756.), umro je 1770. u dobi od 14. godina, a najmlađe dijete u prvom braku, Matija, doživio je samo pet dana. Za drugu djecu nemam podataka. Jedino za **Tereziju (Theresia Dussich)**, * 1767., imamo podatak da se udala za Mihaela Kovačića. U drugo braku, od četvero djece, opet za troje nemamo nikakvih kasnijih podataka. Jedini je podataka o **Tomu (Thomas Dussich)**, * 1777. + 1845., da se oženio Anom Sobotec (Anna Szobotecz). Tomo je protagonist prvog ciklusa koji ćemo obraditi. Dakle, za dvoje djece postoji bilješka o smrti, dvoje je doživjelo zrele godine, a čak šest ih je bez daljih podataka.*

*I. ciklus: U ovom ciklusu pratimo **Tomu Dušića**, jedinog Josipovog oženjenog sina. Kad mu je otac umro, Tomo je tek šest godina, ima stariju neudatu sestru i još nepoznat broj braće i sestara, od kojih su neki još u ranom djetinjstvu. Raspoloživi podaci ukazuju da je Tomo zapravo osnivač doma u Majurcu Kbr. 5, jer su na toj adresi kasnije popisani samo njegovi prvi potomci.*

Tomo se oženio u dobi od 18 godina djevojkom Anom Sobotec. Oboje su doživjeli starost, on 68 godina, a ona više od 80. U knjizi umrlih upisano je uzrast pokojnice '80 godina'. U braku dobili su pet sinova i četiri kćeri, a za brak su odrasla tri sina i jedna kći. Katarina se udala u dobi od 17 godina za Tomu Kunjeka u Špiranec. Pratimo dalje tri sina: Stjepana, Luku i Josipa. Ženidbom najstarijeg, Stjepana, počinje novi ciklus.

*II. ciklus: **Stjepan (Stephanus Dussich)**, * 1797. + 1866., oženio se 1814. Barbarom (Pintić ili Knezić?). Kada se oženio, imao je 17 godina. Stjepan će*

preuzeti domaćinstvo pravom prvorodenja nakon smrti oca 1845., kada i on već bude imao oženjenog sina. U braku Stjepan ima najmanje troje djece, no dva mu sina umiru u kolijevci, dok će sazrjeti i odrasti za ženidbu možda samo Tomo.

Mlađi brat **Luka (Lucas Dussich)**, * 1811. + 1885., oženio se u dobi od samo petnaest godina 1826., četiri godine starijom Helenom Desputović (Helena Dezputovich). Od njegove djece uspio sam pratiti jednog sina, Ivana, te kćer Magdalenu. Magdalena se sa 17 godina udala za vršnjaka Matiju Knezića u susjedstvu (Majurec Kbr. 2), a Ivan se u dobi od 17 godina oženio šesnaestogodišnjom Franciskom Belaj.

Najmlađi brat **Josip (Josephus Dussich)**, * 1816., oženio se Barbaroim Toplak. Podaci su ponešto manjkavi, pa nemam podataka o vremenu vjenčanja, a od djece pronašao sam samo Doroteju (* 1844.), o kojoj bilješka govori da se „udala Bellaju u Cubinec“, što nisam mogao dalje pratiti jer se radi o drugoj župi, te Emerika, koji nastavlja ovaj ogranak roda.

Dakle, kad zbrojimo, nakon što dođe do nove smjene naraštaja, opet će u domu Majurec Kbr. 5 biti tri oženjena muškarca, samo s tom razlikom da to sada neće biti tri brata, nego tri bratića. To je sadržaj sljedećeg ciklusa.

III. ciklus: Poput oca, i Stjepan je bio dugovječan, te je umro 1866. u dobi od 69 godina. Njegov sin nasljednik, **Tomo (Thomas Dussich)**, * 1821. + 1879., oženio se Rozalijom Belaj, godine 1841., kad mu je bilo dvadeset godina. Nakon 30 godina braka, Tomo je udovac i u dobi od pedeset godina želi novi početak. Jedanaest godina mlađa Katarina Knezić (iz matične knjige vidi se da se radi o udovici, ali nejasno je radi li se o rođenoj ili udanoj Knezić), s kojom nije imao potomstva. Kako sam pronašao samo jednog sina iz prvog braka, Jurja, koji je umro u kolijevci, čini se da Tomo nije osigurao nastavak svojeg ogranka roda. Događaji nakon smrti Tome, iako nije imao potomstva, bit će zanimljivi kroz sljedeći ciklus.

Stjepanovog brata Luku nasljeđuje **Ivan (Joannes Dussich)** * 1840. Ivo će se oženiti Franciskom Belaj u dobi od 17 godina, mladenka je godinu mlađa. U braku imali su najmanje troje djece, od kojih dvoje umire u djetinjstvu, dok o Barbari nemam podataka. Tako završava i ovaj ogranak.

Potomstvo koje bi održalo dom ne ostvaruje niti treći sin **Emerik (Emericus Dussich)**, * 1852., čija prva žena Doroteja Knezić, nije preživjela porod

sina Jurja. Ponovo se, samo par mjeseci nakon smrti žene, oženio Marijom Prugović, koja je rodila sina Martina. Ostale djece nisam našao, a ovi su oba umrli u djetinjstvu, Juraj s 12, a Martin s 9 godina. Dakle, koliko smo pratili, u ovom ciklusu usahnula su sva tri roda bratića Dušića, unukā Tome Dušića starijeg. Ovdje otvaram i četvrti ciklus, koji se samo uvjetno može tako nazvati.

IV. ciklus: Sad se treba podsjetiti na prvog od trojice nesretnih bratića, koji nisu osigurali nastavak 'dinastije'. Kada se drugi puta oženio ženom jedanaest godina mlađom, Tomo se možda očajnički nadao da će u pedesetoj osigurati nastavak svog roda. Ali i njegovoj ženi Katarini sad je već skoro četrdeset, i sasvim očekivano, Tomo umire nekoliko godina kasnije, 1879., bez potomstva. Oko pola godine kasnije Katarina se udaje za dvadeset i jednu godinu mlađeg Stjepana Martinčevića. Čak i sa toliko mlađim mužem, bilo bi naivno očekivati da će 47-godišnja Katarina zasnovati obitelj. No osamnaest godina braka sa udovicom Dušića, koliko je brak trajao do Katarinine smrti 1897., bilo je dovoljno vremena da se Martinčević udomači i da prirodno postane domaćin Majurca Kbr. 5, gdje ni ostala dvojica bratića Dušića nisu ostvarili kontinuitet roda. Katarina umire 17. prosinca 1897., a Stjepan, sada domaćin na Kbr. 5, ponovo se ženi, sada pak ženom više od dvadeset godina mlađom od sebe Milkom Budoević (1875.), s kojom ostvaruje brojno potomstvo. Ovaj dom bit će kroz dalji ciklus vođen kao dom Martinčevića.*

Demografski 'neuspjeh' obitelji Dušić u domu koji je sa tri oženjena sina bio sasvim perspektivan, ostavlja otvorena tek manja pitanja o sudbini nekoliko članova obitelji kojima nisam uspio zatvoriti kurikule. Ipak, iz utvrđenih podataka vidimo da je neočekivano velik postotak Dušića umirao u djetinjstvu, mada su s druge strane, preživjeli članovi bili dugovječni. Iako niti u jednom času nije narasla u posebno veliku obitelj, obitelj Dušić na Kbr. 5 svakako je proširena. Zbog dugovječnosti nekih članova to je često bila tronaraštajna obitelj, a na trenutak i četveronaraštajna. Dogodilo se to kada se još za života Tome Dušića starijeg ženi njegov istomeni unuk Tomo. Tomo Dušić stariji umire 8. rujna 1845., a njegov se praunuk Juraj rodio 11. travnja te godine. Juraj je doživio pet mjeseci, te je umro tri dana nakon pradjeda.

Majurec Kbr. 6

Nastojao sam rekonstruirati dinamiku obitelji na Kbr. 6, gdje negdje početkom druge polovine 18. stoljeća zatičemo domaćin **Jurja Sokača (Georgius Szokach)**. Podaci za njegov život, kao i za njegovu suprugu Helenu Glavač (Glavacs) nisu dostupni, pa je moguće da je supruga iz druge župe, i da je tamo upisano vjenčanje.

I. ciklus: Juraj je imao najmanje troje djece: Barbaru (* 1772.), o kojoj ne znamo ništa, te **Josipa (Josephus Szokach)**, * 1777. – 1855., i **Jurja (Georgius Szokach)**, koje pratimo kroz sljedeći ciklus.

II. ciklus: **Josip** je u ukupno tri braka imao najmanje šestoro djece, od kojih dvoje umiru u djetinjoj dobi. Josip je doživio gotovo osamdeset godina (78), te je u status animarum – I. upisan kao domaćin na Kbr. 6. u tom času već je prešao sedamdesetu. Najstariji sin bio je **Marko (Marcus Szokach)**, * 1798 + 1806., koji je, doživio osam godina. Sljedeći je po redu **Martin (Martinus Szokach)**, * 1800. + 1857. Oca je jedva nadživio. Sa Martinovim mlađim bratom situacija je zanimljiva: **Marko ml. (Marcus Szokach)**, * 1808. + 1854., rođen je nedugo nakon smrti najstarijeg brata, te je sukladno običaju dobio njegovo krsno ime. No čini se da Marko ml. nije dobio samo bratovo ime. U knjizi obitelji (status animarum), Marko je upisan na prvom mjestu, ispred svog starijeg brata, te mu je kao godina rođenja upisana godina rođenja Marka st. 1798. Kada je Marko 1854. umro u dobi od 47 godina, u knjigu umrlih upisan je uzrast preminulog 56 godina, što potpuno odgovara godini rođenja Marka st.

Treba se načas zaustaviti ovdje. Običaj da se sljedećem sinu / kćeri nadjene krsno ime preminulog brata / sestre, duboko je usađena tradicija, koja je uglavnom promatrana kao neka vrst utjehe koju si roditelji pružaju. Prema preliminarnim rezultatima istraživanja blizu 6% djece kršteno je prema tom načelu, a običaj se održao i do početka 20. stoljeća. Mogli bismo reći da nikad i nije prestao, više ga je istisnula činjenica da smrt male djece razvojem medicine, primaljstva, epidemioloških mjera i poboljšanjem životnih uvjeta postaje iznimka, a ne pravilo kao u ranijim stoljećima. Konačno, imena pokojnika nisu aktivna samo kod braće i sestara. Preoženjeni udovac najčešće će prvu kćer nazvati prema preminuloj supruzi.

No slučaj Marka Sokača i njegovog brata, otvara mnogo širu problematiku nego što je njegovanje uspomene na preminulo dijete. Marko nije krštenjem dobio samo ime nedugo preminulog brata, nego je nastavio živjeti *njegov život*. Marko je u hijerarhiji preskočio starijeg brata preuzevši fantomski položaj prvorođenca. Njegova godina rođenja ne postoji, postoji godina rođenja njegovog brata, koja će ga pratiti sve do smrti. Gotovo kao da prisustvujemo nekom magijskom ritualu oživljavanja mrtvih. Svega ovog morao je biti svjestan i legitimni nasljednik, Martin, te je mu moralo biti silom ili milom nametnuto da svog osam godina mlađeg brata poštuje kao dvije godine starijeg. I što nije nebitno, u ovom 'inženjeringu' zasigurno sudjeluje i duhovnik, koji potvrđuje podatke kroz župske knjige. Postoji li i neka praktična svrha? Je li postojala dobna granica za regrutaciju mladića u vojsku? Je li sreća u nesreći gubitka djeteta bila izvlačenje jednog od sinova od regrutacije?

I još jednog brata, **Andriju (Andreas Szokach)**, * 1813. + 1847, vremešni je otac dospio pokopati. O **Mihaelu (Michael Szokach)**, * 1819., ne nalazim upisa smrti, na kako se njegova udovica preudala u odmakloj životnoj dobi 1882., neće biti da je umro mnogo ranije.

Juraj ima dva sina, **Ivana (Joannes Szokach)**, *1820 i **Petra (Petrus Szokach)**, * 1824. Nisam našao bilješke o drugoj djeci, mada je lako pretpostaviti da ih je bilo više. Brakovi četvero braće s jedne strane i dva brata s druge, međusobno bratića, otvorit će novi ciklus.

III. ciklus: u novom ciklusu pratimo šestoro oženjenih muškaraca čije srodstvo je još uvijek čvrsto, međusobno su braća, odnosno bratići u drugom koljenu. Nakon početka novog ciklusa, odnosno kada se naraštaj sinova počinje ženiti, na položaju domaćina naći će se Mihael, koji je najmlađi od braće iz prethodnog ciklusa. Njegova tri brata umrli su, dok su oba bratića živi, ali i mlađi od njega.

U novom su naraštaju zanimljivi petorica bratića: Tomo, August, Matija i Emerik su bratići u drugom koljenu, dok im je Blaž bratić u trećem koljenu. Svi osim Emerika za sada su u zajedničkom domu, a Emerik se priženio za domazeta u dom Nikole Knezića. Oko njegovog braka postoji jedna zanimljivost: Emerikov stric Mihael bio je domaćin prethodnog ciklusa, a nakon njegove smrti udovica Magdalena Trninić preudala se za Nikolu Knezića, Emerikovog tasta. U to vrijeme Nikola više nije Emerikov tast, jer je ovaj u međuvremenu obudovio i ponovo se oženio, ali je još uvijek vođen na popisu ukućana u domu Knezića Majurec Kbr. 3. Preostali su bratići u međuvremenu podijelili dom na tri nove adrese:

Majurec Kbr. 6/18, okuplja Tominu djecu Stjepana i Martina. Čini se da će Martinov ogranak usahnuti već u prvom sljedećem naraštaju, dok će sa Stjepanove strane biti veći broj muških i ženskih potomaka, sve do modernog doba.

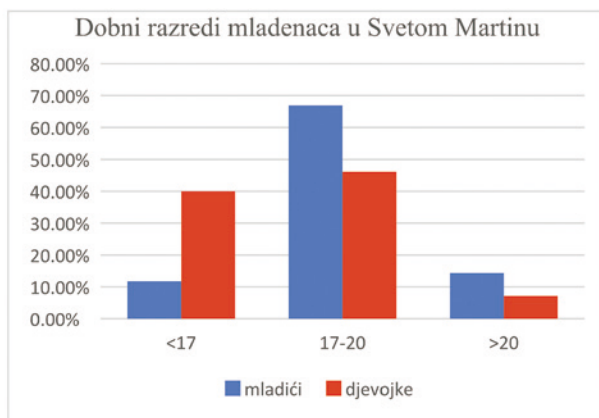
Majurec Kbr. 19/6, dom je Matije i njegove kćeri Eve, koja dovodi domazeta Emerika Kovačića. pobrkane bilješke u knjizi svjedoče o unakrsnim vezama sa domom Knezića na Kbr. 3, ali i s nekim drugim domovima. Kroz dva naraštaja domaćin će biti priženjeni zet Ivan Slivarić (Joannes Slivarich), * 1888.

Majurec Kbr. 6/20 također će u sljedećem naraštaju održati domazet Luka Vrabec (Lucas Vrabecz), * 1870., pošto oženi jedno odraslo dijete Blaža Sokača, kćer Mariju. Detalj koji privlači pažnju u ovom ogranku je da se Blažev otac Ivan, obudovjevši u pedesetoj, za nepuna tri mjeseca ženi vršnjakinjom, također udovicom Katarinom Jagatić, Knezić.

Možda dinamični ciklusi doma Sokač na adresi Majurec Kbr. 6 predstavljaju mnogo širi proces usitnjavanja složenih obitelji u manje nuklearne, odnosno matične obitelji, uz uzajamnu cirkulaciju snaha i domazeta prema prilici i potrebi. No već smo na pragu dvadesetog stoljeća, pa su prioriteti i običaji sasvim drugačiji. Ritam porođaja i stope smrtnosti naglo se mijenjaju, mnogo brže nego što se mijenjaju običaji i društveni modeli. Istovremeno, ovo je vrijeme odumiranja i formalnog ukidanja organiziranih seoskih kućnih zadruga, koje ne treba miješati sa velikim složenim obiteljima. No to je posebna problematika koju ovim istraživanjem ne obuhvaćam.

Sveti Martin

Selo Sveti Martin, ponekad Ščerbakovec, prigradsko je selo na južnom kraju župe, sa samo devet kućnih brojeva. Pored Karana i Gornje Brckovčine, najmanje je selo u župi sa 125 popisanih, odnosno 89 / 1850. U Svetom Martinu četiri su kućanstva sa složenim obiteljima, te tri domaćinstva sa po jednim, odnosno dva oženjena para. Tri su posebno velika kućanstva sa popisanih dvadeset i više osoba, te sa po sedam, osam i devet oženjenih muškaraca. Ističe se veoma ran uzrast ulaska u prvi brak, 19,41 kod mladića, te 17,33 kod djevojaka. Prije dvadesete oženjeno je 76,47% mladića, te 86,67% djevojaka. Brakove sklapaju mladići sa 18-19, a djevojke sa 16-18. Razrađeno po razdobljima, to izgleda ovako:

40.00% djevojaka udatih prije sedamnaeste upada u oči. Niti u jednom drugom selu ne postoji niti približno ovoliki udjel tako ranih brakova. Nisam pronašao slučajeva sklapanja prvog braka nakon 21., uz jednu iznimku, slučaj *kalfé*, Tome Gjurakića. Rođen 1829., Tomo se oženio veoma kasno, 1867. u svojoj 38. Ova iznimka ne govori ništa o lokalnim običajima, pa ni bilješka da je bio na naukovanju ne objašnjava zašto se oženio tek u kasnim zrelim godinama. No samo njegov brak diže prosjek uzrasta mladoženja za godinu i pol.

Sveti Martin Kbr. 1

*Dinamika ove obitelji, koju pratimo od zajedničkog pretka **Jurja (Georgius Gyurakich)**, * 1698. + 1767., prolazi veoma različite cikluse, te je u prvim ciklusima složena obitelj sa više oženjenih parova, da bi se potom, kroz drugu polovnu 19. stoljeća podijelila kroz cikluse karakteristične za matične obitelji. U svoja dva braka Juraj je imao najmanje šestoro djece, četiri kćeri i dva sina. Sve su se kćeri udale izvan doma, a stariji sin je umro kao dijete. Domaćinstvo je ostalo na **Mihaelu (Michael Gyurakich)**, * 1745. + 1812. S Mihaelovom ženidbom počinje II. ciklus.*

Nisam našao datum Mihaelovog vjenčanja, no to se moralo dogoditi približno istovremeno sa smrću oca. Otac naime umire 1767. u odmakloj životnoj dobi, a Mihaelovo se prvo dijete rađa 1769. On se možda oženio i ranije, jer je na njega, kao jedinog nasljednika morao biti pritisak da što prije preuzme odgovornost o kućanstvu od vremešnog oca. Do sada ova se obitelj ni po čemu ne razlikuje od A – tipa, odnosno B – tipa, te će tek sljedeći ciklusi odrediti razliku. Mihael se ženi Helenom Meczel, čije prezime sugerira da bi bila iz neke druge župe. To bi ujedno objasnilo izostanak bilješke o vjenčanju iz matične knjige. Mihael je imao sedmero djece.

*III. ciklus: Četvero Mihaelove djece umire u djetinjoj dobi, niti jedan stariji od četiri godine. O dvoje djece, sinovima Martinu i Pavlu ne nalazim podatke. Novi je nosilac domaćinstva **Josip (Josephus Gyurakich)**, * 1778. Još uvijek nije moguće odrediti kojem tipu pripadaju ciklusi, budući da kroz naraštaje opet ostaje samo jedan muški nasljednik. Sa dvije žene, Anom Pečarić i Drotejom Krištof, Josip je imao desetero djece. Čak šestorima se gubi svaki trag, pet kćeri i jedan sin ne nalaze se više u crkvenim knjigama. Za dvoje zabilježena je smrt u djetinjstvu, dok se dva sina, Grgur i Pavao žene u roditeljskom domu.*

*IV. ciklus: **Grgur (Ghregorius Gyurakich)**, * 1805. + 1870., domaćin je obitelji koja je sada na okupu sa dva oženjena brata, ostarjelom majkom udovicom i djecom. Pored njega za stolom sjedi brat **Pavao (Paulus Gyurakich)**, * 1815. + 1867. Grgur ima sina i dvije kćeri, a Pavao tri sina, od kojih posljednji umire istog dana kad je rođen. Djevojke će se udati izvan roditeljskog doma, dok sinovi, Grgurov Tomo, te Pavlovi Juraj i Marko, ostaju u roditeljskom domu. Samo u ovom ciklusu obitelj ima obilježja složene obitelji sa većim brojem oženjenih muškaraca u horizontalnoj liniji.*

V. ciklus: Iako je adresa još uvijek ista mikrostrukture, odnosno obitelji sinova dvojice braće, funkcioniraju odvojeno. Tomo ima sina Stjepana, te kćer

Francisku koja se udala u gradu. Juraj se oženio Anom Slaviček, ali nisu imali potomstva, jer Juraj umire mlad u dobi od 21 godine. On je umro 1857., da bi se potom mlada udovica preudala u Karane. Nakon toga njegov se brat Marko ženi Barbarom Masnec i preuzima ovaj ogranak obitelji.

Fisija: Tomin sin Stjepan i Tomin bratić Marko sa svojom obitelji dijele se na adresama Sveti Martin Kbr. 1/I. i Sveti Martin Kbr. 1/II.

I tu se ponavlja model postupne transformacije složene obitelji B – tipa u obitelj A – tipa sa izmjenom ciklusa matične strukture prilikom smjene naraštaja. No ova obitelj nije posebno rasla u broju oženjenih muškaraca, osim u nekim kraćim ciklusima, pa je nejasno je li skromna struktura posljedica okolnosti (mnogo kćeri, mnogo smrti u djetinjstvu), ili namjere da se obitelj zadrži okupljena oko jednog matičnog oženjenog para. Ipak, kada se kao uzorak ponavlja usitnjavanje krupnijih struktura, a u selu u kojem su složene obitelji uobičajene, možemo ovu malo nejasnu obitelj prepoznati u tom uzorku.

Dva tipa obitelji

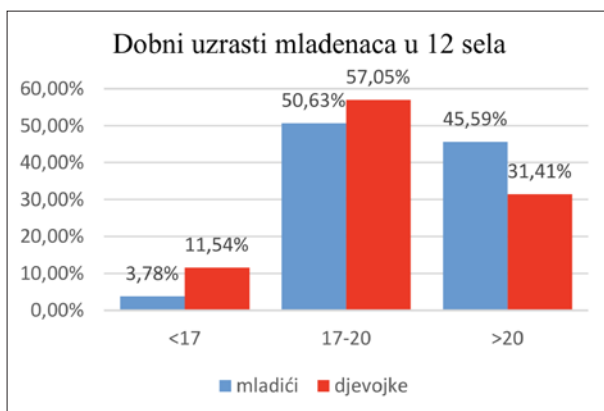
Već je do sada sasvim jasno da se sve vrti oko braka i oženjenih parova. Brak je ono što čini razliku, kada će se sklopiti i gdje će mladi par zasnovati svoj dom. I najvažnije, koji će biti položaj mladog para u hijerarhiji doma. Stoga, da bismo bolje razumjeli opisane i popisane dinamične procese, trebamo reći nešto više o tome.

Važan je kulturološki podatak za zajednicu uzrast mladića i djevojaka pri stupanju u prvi brak. Ovaj podatak nema samo sociološke reperkusije nego i demografske. Zajednica u kojoj je uobičajeno da se djevojke udaju sa 17-18 imat će pet godina dulji fertilitet žena, što znači potencijal za dva djeteta više, od zajednica kod kojih je dob za udaju 23 godine. Pored toga, kroz četiri-pet naraštaja 'uštedit' će čitav jedan naraštaj, opet nesaglediv demografski bonus. Možda ovo zvuči banalno, no još smo uvijek u okuženju u kojem jedno od četvero djece ne gasi niti prvu svijeću na rođendanskoj torti, a polovica krštenih ne doživi dob za ženidbu / udaju. Stoga istraživači rado mapiraju prosječnu dob stupanja u brak kao ključni podatak. Taj je podatak po svemu ključan, ali veoma nedostatan bez odgovarajuće analitike. Na primjer, tri djevojke koje se udaju prosječno sa 22 godine: u jednoj zajednici dvije se udaju sa 18, a treća sa 30, a u drugoj jedna sa 21, druga sa 22, a treća sa 23. U obe zajednice prosjek je jednak, ali je kulturološki kontekst potpuno različit. Projiciramo li ovaj primjer na zajednice sa stotinama ili tisućama mladenaca, jasno je da ovaj podatak traži razradu.

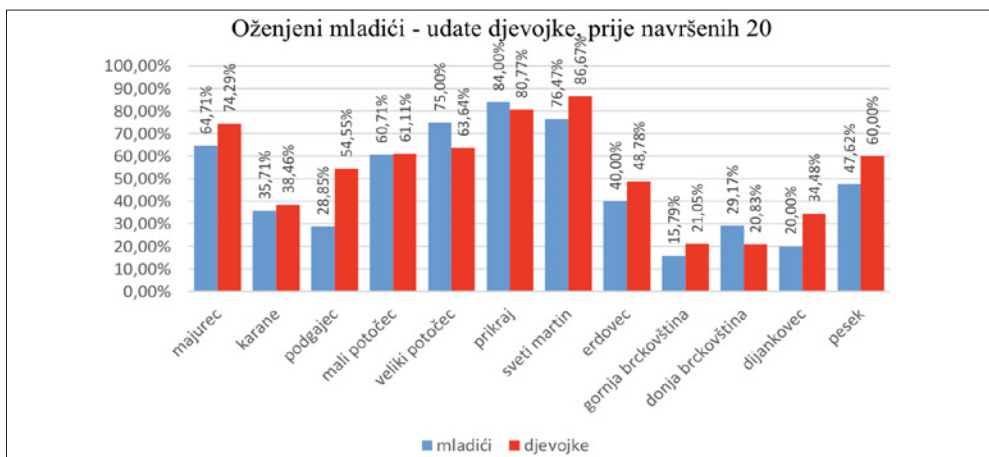
Na križevačkom ladanju momci ulaze u prvi brak prosječno sa 20,71 godina, a cure sa 19,51. Ovo je presjek svih dvanaest sela grada i okolice. U četiri gradska sela prosjek je neznatno viši, 21,42, odnosno 20,10 godina, a slijedom toga u prigradskim selima nešto niži, momci sa 20,35, cure sa 19,21. Prvi je zaključak da se na križevačkom ladanju rano stupa u brak.

Obradio sam brakove za cijelo 18. stoljeće za župu Križevci, uz napomenu da se radi o cijeloj župi, gradskom naselju i selima gradskog 'prstena'. Obradio sam i podatke za župu Roč u Istri kroz drugu polovinu 17. i prvu četvrtinu 18. stoljeća. U Križevcima 18. stoljeća (cijela župa), u prvi brak momci ulaze sa 23,60, cure sa 20,78, a u Roču momci sa 28,98, a cure sa 25,10. Dodajem još da sam na nevelikom uzorku obradio 18. stoljeće u Križevcima u gradu i na selu. U gradu momci se žene sa 23,77, a cure sa 19,00, a na selu 22,19, odnosno 20,36. Šarenilo ovih prosjeka, koje postaje posebno uočljivo kada samo malo proširimo kulturne krugove (Istra), ipak govori o mnogo manjem šarenilu u životnim običajima, jer, ponavljam, prosjek je zbir svih podataka koji može zavesti na čudne načine. Dva-tri vojnika koji se žene oko 30te, nisu dio nikakvog običaja i kulture zajednice, nego zakonskih ograničenja koje ih zove na dugogodišnju vojnu službu. Neki su se oženili prije vojske, ali ne svi. tako su oni dio prosjeka, ali ne i običaja.

Raspodjela uzrasta mladenaca u dobne razrede već je značajnija za lokalnu kulturu i običaje. Zbog preglednosti podijelio sam sve mladence u tri dobna razreda, a zbog niskog općeg prosjeka postavio sam dobne razrede nisko: mlađi od 17 godina, 17-20 godina i stariji od 20.

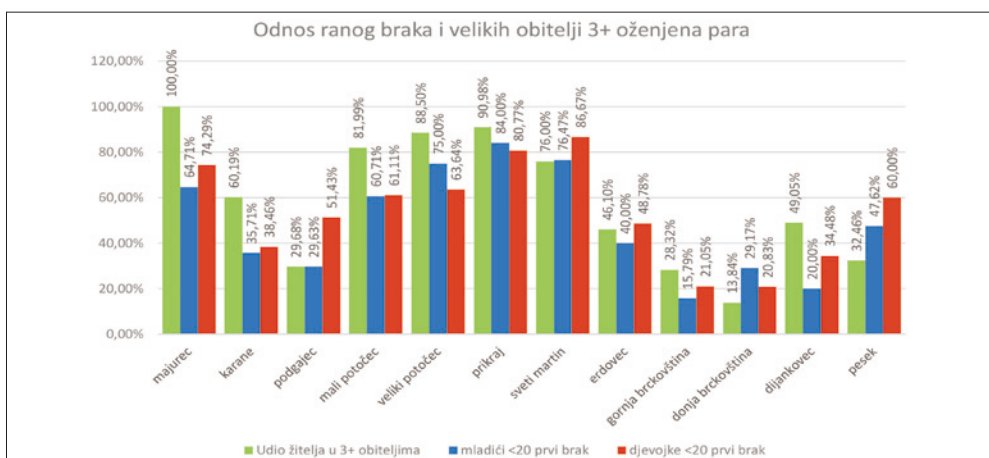

Dominantno je razdoblje 17-20 godina, posebno za djevojke, kojih se više od polovice udaje tada, dok je kod mladića blizu izjednačavanja sa starijim razredom >20. Najmlađih mladenaca kod mladića ima samo iznimno, dok je svaka deveta djevojka prije sedamnaeste udata. Iako ova raspodjela po dobnim razredima sadrži mnoštvo korisnih podataka, pokazala se potreba za uvođenjem dodatnog kriterija. Izdvojio sam mladence mlađe od 20 godina, dakle zaključno do 19. Zašto je ovaj kriterij dobar? Polovina svih mladenaca mlađe je od 20, a 19 je ipak niže od općeg prosjeka (podsjećam, za momke 20,71, a za cure 19,51 godina), te odgovara kriteriju izdvajanja ranih vjenčanja. Uzorak je dovoljno brojna da omogućuje ilustraciju različitosti među selima, a što je najvažnije, obuhvaća dovoljno široko oba spola. Naime, 48,17% momaka i 53,72% cura oženi se prije dvadesete. Kriterij je razrađen za dvanaest sela ponaosob.

Na prvi pogled vidljivo je da je odabir kriterija dobar. Oscilacije su velike. I ono što odmah upada u oči: mnogo su veće razlike između sela i sela nego između momaka i cura. Ovo nije iznenađujuće, budući da opći podatak govori da razlika među momcima i curama <20 nije velika (48,17% < 53,72%). Zato se treba usredotočiti na razlike među selima. Nema pravilnosti u razdiobi gradskih i prigradskih sela, što je bila prva pomisao. Prigradsko selo Dijankovec ima mnogo manje <20 mladenaca nego gradska sela Karane, Podgajec i Pesek. Ima i drugih sličnih primjera. Stoga je potrebno tražiti neki drugi korelativ.

Uvodim novi kriterij, udio žitelja u obiteljima sa tri i više oženjenih parova. Naglašavam da se ne radi o broju obitelji 3+ u pojedinom selu, nego o postotku svih žitelja sela u kojima većina živi u takvim obiteljima. Provjeravamo na koji je način suovisna učestalost ranog vjenčanja sa složenim strukturama obitelji.

Ovaj grafikon je važan. On pokazuje izrazito vidljivo poklapanje trenda, koji možemo sažeti u analogiju 'veći broj žitelja u složenim obiteljima 3+ = veći postotak ranih vjenčanja kod mladića i kod djevojaka'. Analogno tome 'manji broj žitelja = manji postotak mladenaca'.

Ovo zvuči poznato. Pred manje od pola stoljeća, John Hajnal objavljuje studiju „Two Kinds of Preindustrial Household Formation System“¹⁹⁴. Hajnal predlaže podjelu na dva tipa obitelji predindustrijskog razdoblja, tip „1“ i „2“. Hajnal će i prosječnom poznavaoocu historijsko-sociološke literature o obitelji biti poznat po zloglasnoj „Hajnalovoj liniji“ kojom je Europu ravnalom podijelio na dvije polovine. Linija između Trsta i Petrograda za njega je razdjelnica između dominantnog tipa „1“ i „2“ u europskom prostoru predindustrijskog razdoblja¹⁹⁵. Hajnal strogo dijeli obitelji *sa samo jednim oženjenim parom*, od obitelji *sa dva i više oženjenih parova*. *Jednostavna obitelj (simple household)*, sa samo jednim oženjenim parom, tip „1“, prema Hajnalu, dominira sjeverozapadno od linije, dok *složena obitelj (joint household)*, tip „2“ ispunjava prostor jugoistočno. Hajnal navodi osnovne karakteristike tipa obitelji „1“ i „2“, pa ću ih ukratko ponoviti:

Tip „1“:

- A. Kasno stupanje u brak kod oba spola, momci oko 26 i više, cure 23 godine i više,
- B. Nakon vjenčanja, mladi par preuzima vođene domaćinstva,
- C. Prije braka momci i cure često su u službi kao posluga u drugim obiteljima.

Tip „2“:

- A. Ranije stupanje u brak, momci prije 26, cure prije 21,
- B. Mladi bračni par u domaćinstvu je mladoženjinih roditelja ili jednog obudovjelog roditelja, djevojka redovno ulazi u muževu očinsku kuću,
- C. Kroz naraštaje veliko se domaćinstvo dijeli na manje cjeline, koje se sastoje od jednog ili više oženjenih parova¹⁹⁶.

Uočiti ćemo mnogo toga što u ovom kontekstu podsjeća na predloženi A – tip i B – tip obitelji križevačkog ladanja. No mnogo toga iz temelja je različito. Neke stvari možda samo na prvi pogled. Prvo upada u oči Hajnalova rigidna podjela na samo jedan oženjen par nasuprot dva i više. Samo jedan oženjeni par po domaćinstvu je jednostavna obitelj, jasan je. No vratimo se na predloženu podjelu u prethodnim primjerima. Matična obitelj, model smjene naraštaja kroz oženjenog nasljednika kućanstva, postaje najvidljivija kroz ciklus u kojem se 'nasljednik'

¹⁹⁴ HAJNAL, 1982.

¹⁹⁵ „Predindustrijsko razdoblje“ po mnogočemu je sinonim za isto ono što u tekstovima o hrvatskim zemljama nazivam „predmodernim dobom“. Zbog mnogo razloga smatram da se termin „predindustrijsko razdoblje“ ne može na jednak način koristiti za 'kulturološki Balkan', te sam stoga pribjegao kompromisnom terminu šireg spektra „predmoderno doba“. Šire obrazloženje na više mjesta u: BALOG, 2023., a posebno str. 244-249.

¹⁹⁶ HAJNAL, 1982., str. 452.

ženi u roditeljskom domu još živih starih roditelja. Ponekad samo jednog od njih. Ovaj model, kojeg hvali već Le Play¹⁹⁷, zapravo nikad nije *mišljen* kao nešto drugo nego kao kontinuitet nuklearne (monocentrične) obitelji putem ciklusa u kojem kratkovremena kohabitacija dva naraštaja oženjenih parova, dosadašnjeg i budućeg domaćina, osigurava održavanje ognjišta. Na ovaj način i Hajnal razrađuje svoj tip „1“, napominjući da ovakva obitelj može kroz smjenu naraštaja i promjenu vodstva domaćinstva, privremeno dozvoliti kohabitaciju dva oženjena para, odnosno eventualno obudovjelog roditelja i oženjenog potomka¹⁹⁸. U tome je zapravo sažeta bit matične obitelji, pa se u tome možemo složiti sa Hajnalom da tip „1“ sadrži nuklearnu obitelj kao cilj, a matičnu obitelj samo kao sredstvo. Kroz različite kulturološke modele i okolnosti ovaj ciklus tijekom kojega su u obitelji i prošli i budući domaćin, može trajati dulje ili kraće ili se odmah razriješiti umirovljenjem starijeg para i odseljavanjem u neki skromniji smještaj.

Zanimljivo je da Hajnal nalazi kao važan razlikovni element uzrast mladenaca prilikom stupanja u brak, ovisno o tipu: tip „1“ karakterizira kasniji ulazak u brak, iznad 26, odnosno 23 godine za oba spola, nasuprot tome tip „2“ znatno niže od predloženih uzrasta za oba spola. U gornjoj razradi istog podatka došao sam do sličnog rezultata, odnosno do ranijeg ulaska u brak u selima u kojima prevladavaju obitelji B – tipa i obrnuto.

Kada sam proučavao obitelj 17. – 18. stoljeća u Roču u Istri, došao sam do zaključka da se radi o dosljedno ponavljanim ciklusima matične obitelji, Hajnalovog tipa „1“, a uzrast ulaska mladih u brak bio je 28,98 za momke, odnosno 25,10 za cure, što je blizu Hajnalovoj podjeli.

Pitanje tko će i u kojem momentu preuzeti upravljanje domaćinstvom vrijedno je posebne razrade. Srećom, ovo pitanje knjige *status animarum* veoma jasno određuju: to je osoba upisana pod signaturom A.1., odnosno par upisan pod signaturom A.1. – A.2. Na križevačkom ladanju nema jasnog pravila: uglavnom u ciklusima matičnog tipa stari gospodar ostaje to do smrti. Ako supruga ostane udovica, najčešće će se pomaknuti sa A.2. na A.1., no ako je vremešna, a mladi par oženjenih već zreo, nerijetko će se oni probiti na A. poziciju. Ovo se opet razlikuje od Hajnalovog tipa, što je vjerojatno posljedica skromnijih životnih uvjeta križevačkog ladanja, pa nisu bili udomaćeni sustavi u kojima bi ‘umirovljeni’ gazda dobio neki posebni stančić za doživotno korištenje. Ipak, da su postojali ugovori o nasljeđivanju, odnosno testamenti koji su nadomještali slične ugovore svjedoči nam slučaj posljednje volje (testamenta) bračnog para Đure Senija i Bare Šatvar iz Svete Helene kod Križevaca. U ispravi sastavljenoj 1752., oni dijele svoju imovinu među sinovima Ivekom i Mihalijem. Ivek je ljubimac, voli

¹⁹⁷ LE PLAY, 1884., str. 10-11: *Un régime intermédiaire se constitue par l'action réitérée de la famille-souche. Un des enfants, marié près des parents, vit en communauté avec eux et perpétue, avec leur concours, la tradition des ancêtres. (...) Ce régime n'est pas toujours à l'épreuve de la corruption qui est sans cesse ramenée au sein de la prospérité par le vice originel des jeunes générations; mais, mieux que les deux autres, il concilie la vertu avec un certain développement de richesse chez les individus, et de puissance chez les gouvernants.*

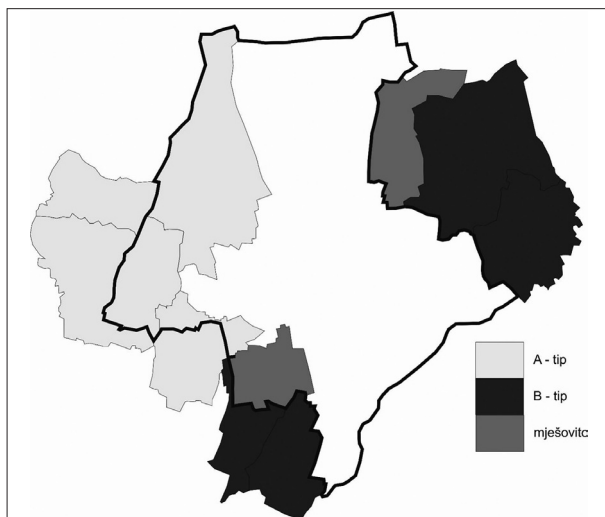
¹⁹⁸ HAJNAL, 1982., str. 454-455.

roditelje i skrbit će o njima do smrti, a Mihalij dobiva samo zakonski minimum. Sve što su u braku stekli i kupili, roditelji ostavljaju Iveku:

‘Koe nasze zadnie Testamentuma ovoga raszluchenie zato imati hochemo ij ova nassa kupila szinu nassemu Iveku ij Decze niegove osztavliamo zato kaitisze uffamo vu dobro... Szina Iveka daliesni Szuport roditelom szvoie imati ij nasz do szmerti krepiti ij hraniti koti do szada krepil hranilie nasz vu vszem poszleniju do szmerti nasse dersal bude. Szinu pako Mihaliju zato nista iz kupilla nassega ne osztavliamo, kaiti nasz niti vreden niti vposzle ni dersati jos manie vu Betegu ij Nevole prigledati ne hotel dapache da ztare Cziganov Chrivi dusmanov ij osztale merszkeh spotov koje ovde merskoie povedati je...’¹⁹⁹

U složenim obiteljima nema sustava nasljeđivanja: ponekad je to najstariji sin, nakon oca koji je to redovno do smrti, no ponekad bez vidljivog razloga netko od mlađe djece, ili čak nećak, preuzme poziciju domaćina. No u složenoj obitelji djeca se žene u svom roditeljskom domu, pri čemu se ne mijenja ništa posebno za njih, osim što sinovima poraste ugled, te sjedaju za stol s oženjenim muškarcima, gdje se raspravlja o upravljanju domaćinstvom. Mnogi od sinova u složenim obiteljima nikad ne postanu domaćini, što je suprotno od drugog tipa obitelji.

Ipak ono što najviše razlikuje Hajnalovu podjelu od situacije koju rekonstruiram na križevačkom ladanju je činjenica da se Hajnalovi tipovi obitelji dijele preko cijele Europe kao dominantni lijevo, odnosno desno od „Hajnalove linije“, a u ovom slučaju oba se tipa nalaze jedan pored drugoga u uskom prostoru jedne sjevernohrvatske župe.

Karta 2. – Raspored sela A – tipa i B – tipa, te sela s mješovitim svojstvima oba tipa

¹⁹⁹ Gradski muzej Križevci, zbirka isprava, Inv. br.: GMK, 6285/52; GMK, 6700.

Na temelju obrađenih podataka A – tip obitelji u većem je dijelu prisutan u selima: Podgajec, Erdovec, Gornja i Donja Brckovčina, Dijankovec i Pesek, dok je B – tip u selima: Majurec, Veliki Potočec, Prikraj i Sveti Martin. Sela Karane i Mali Potočec su mješovita, sa karakterističama oba tipa. Kad pogledamo raspored A – tipa i B – tipa obitelji u selima križevačke župe, uočavamo grupiranost koja jedva da može biti slučajna. Kompaktna grupa sjeverozapadno od centra župe ne pokazuje nikakve razlike između gradskih i prigradskih župa, a s druge su strane sela južno i istočno od centra župe. Pobrajimo još jednom osnovna svojstva jednog i drugog tipa:

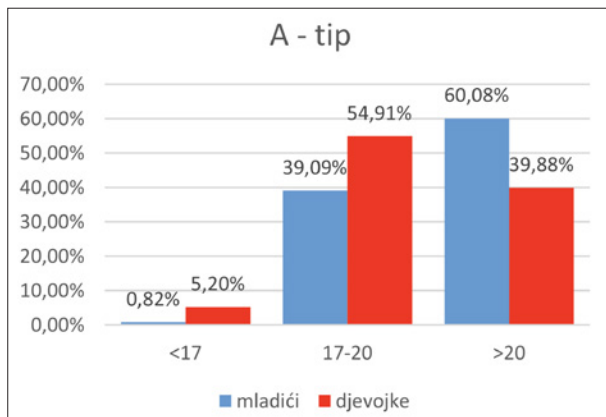
TABLICA 3. – SAŽETAK: SVOJSTVA A – TIPA I B – TIPA OBITELJI.

	A – tip	B – tip
Sela	Podgajec, Erdovec, Gornja Brckovčina, Donja Brckovčina, Dijankovec Pesek	Majurec, Veliki Potočec, Prikraj Sveti Martin
Uzrast mladoženja	22,11	19,10
Uzrast mladenki	20,35	18,23
Mladoženje <20	30,24%	75,04%
Mladenke <20	39,95%	76,34%
Oženjenih parova po domu	1,92	5,22
Obitelji sa do 2 oženjena para	154	8
Obitelji 3+ oženjenih parova	52	33
Žitelja u do 2 oženjena para	66,76%	11,13%
Žitelja u 3+ oženjena para	33,27%	88,87%
Domazeti	28	1

Kako se živjelo u obitelji A – tipa

U selima s dominantnim A – tipom obitelji, u obitelji je živjelo prosječno 10,03 popisanih članova obitelji, odnosno 7,00 osoba (/1850.) u jednom domu. Napominjem da i ovdje treba uzeti u obzir oba kriterija. U ovih osam sela mladići pretežno ulaze u brak nakon dvadesete, dok posebno mladih mladoženja (ispod 17), gotovo da i nema. Ipak, do sedamnaeste više je

od 5% djevojaka poudavano. Mladenke iznad dvadesete nisu rijetke, a preferirano razdoblje za udaju djevojaka je od 17 do 21 godine. U tom se razdoblju udaje više od dvije trećine djevojaka, točnije 68,21%. Sljedeći grafikon sažima rezultate za tri osnovna dobna kriterija:

U obiteljima postoji stalna doza neizvjesnosti, posebno ako djetinje godine preživi veći broj sinova. Sličnu neizvjesnost izaziva izostanak muških potomaka stasalih za brak, odnosno, ako preostanu samo kćeri. No ne završavaju neizvjesnosti uvijek prvim naraštajem potomaka. Važno je da odabrani 'nasljednik' što prije pokaže da je sposoban ispuniti svrhu i nastaviti potomstvom puniti roditeljski dom. Brze ponovne ženidbe mladih udovaca, traženje dvojbeno uspješnog utemeljenja obitelji u tastovom roditeljskom domu, kao i naporne emancipacije, utemeljenja novih domova uz podršku nasljednog dijela, a čini se i surovi sukobi oko nasljeđivanja i nasljedstva, dio su folkloru koji okružuje ciklus nasljeđivanja u ovom tipu obitelji. Sigurno je i fizički obračun braće Dijaneš, koji je završio tragično za najstarijeg, Tomu, bio nastavak razmirice među baštinicima. A ponešto od toga, doduše iz susjedne župe, otkriva ostavinski dokument Đure Senija i Barbare Šatvar. 'Ubogar', Adam Logomer, nije uspio, čak niti kao neoženjen stari momak zadržati mjesto u domu, pa umire relativno mlad, proseći po gradu.

Posebno sadržajne znaju biti baš bilješke o smrti. Tako ponešto doznajemo o Martinu, sinu Matije Šomšića, domaćinu u Erdovcu, Kbr. 28 / 11. U bilješki o smrti, 27. studenoga 1857., stoji:

„Somšić Martin, ostavio ženu Katu, neprovidjen, 60 god, 27 god (u braku), mertav nadjen u tersju, postebi bio po lečniku razrezan i pregledan pokopat jest na groblju s Kate u Erdovcu dne 18, pokojnik ovi radi pijanstine zaboravio se iz dužnostih Keršćenika zassedne vreme nepolazeći Cerkvu niti s Izpoved, ktome u pijanosti umro, pokopan jest bez obreda i blagoslova s Kat Cerkve²⁰⁰“

²⁰⁰ HR-HDA, Inv. br. 558, knjiga umrlih 1837 – 1857, p. 144.

Martin je bio problematičan član društva, sklon alkoholu, odbijao je sudjelovati u vjerskim obredima i ispunjavati vjerske obveze. Stoga nije niti pokopan uz blagoslov groba. Poziv da patolog izvrši autopsiju mogao bi ukazivati na sumnju u nasilnu smrt, no tu župnik ne ulazi u detalje. On ovu bilješku donosi prvenstveno da bi pojasnio zbog čega nije pokojnik pokopan uz obred i blagoslov.

No istovremeno, nalazimo iznenađujuće dokaze društvene brige koja se ostvaruje unutar obitelji: brat domaćina Luke Juršetića, Đuro, ubogi je slijepac, neoženjen. U ovom kućanstvu, pored roditelja i djece popisana je nesrodna osoba, Roza Žerdini, *vodja slepca*, suvremenim jezikom rečeno *osobna njegovateljica*. U domu Mate Miklina u Gornjoj Brckovčini 3, najstarija Matina kći Dora je gluhonijema, te se ne uspije udati, ali ostaje u domu i kad domaćinstvo preuzme domazet, sestrin priženjeni suprug.

Mnogo se toga vrti oko muškog nasljednika, odnosno oko odabira. U Podgajcu Kbr. 6, dom je Luke Logomera. On je 1848. ostao udovac, ali će držati položaj domaćina sve do smrti 1866. Luka ima četiri odrasla sina. Najstariji, Juraj (Đuro), oženio se u očevom domu 1852., ali nije preuzeo položaj, mada je otac već godinama udovac. Emerik (Imbro), pozvan je u vojku. Ivo i Stjepan (Štef), u gradu su u zanatu, Štef je opančar, dok za Ivu nije navedena struka. Bilo je veoma važno da se domaćin pobrine za sinove koji neće ostati u domu, pa se u ovom slučaju pobrinuo za njihovo školovanje u zanatu. O sinu Štefu, opančaru, stoji u knjizi „Status animarum – I.“ zanimljiva opaska *‘neće klečati u crkvi a u školu hodio’*. Luka će upravljati svojim domaćinstvom i nakon što se sin Juraj oženi, te nakon što mu se rodi unuk, Jurjev sin David. Ovakvi slučajevi nisu rijetki, mada je bilo i drugačijih primjera. Zanimljivo je da Štef nije jedini imao teško savitljiva koljena: Kata, kći Dore Masnec iz Donje Brckovčine Kbr. 18, *‘ne kleči pri podigavanju’*, a Franjo (Franc) Flok, sluga u domu Podgajec Kbr. 36, jednako tako *‘neće u crkvi klečati’*.

Tri sina udovice Elizabete (Jalže) Kulko iz Donje Brckovčine Kbr. 16, nadmeću se za jedno mjesto nasljednika. Srednji brat, Andrija, umire u muževnoj dobi, ali neoženjen. Najmlađi, Josip (Joža), je šepav. Svaka tjelesna mana, posebno kad ju duhovnik nađe za vrijedno unijeti u crkveni registar, umanjuje šanse za brak. Tako se i Josip oženio kasno, tek u 27oj godini, djevojkom od 29. Oba su uzrasta upadljivo visoki, čak i kad uzmemo u obzir da se u A – tipu obitelji mladi žene nešto kasnije. Josip bi možda, pored umrlog brata, te najstarijeg brata Jurja ostao u domu neoženjen, no Juraj (Đuro), se skiće, *potepa*, pa se niti ne zna gdje je. Jurjevo se skitanje protegnulo iz župske knjige u knjigu, te je Josip morao nastaviti naraštaje i održati ognjište. I Jurjev susjed Blaž Jelinčić sa Kbr. 17, jednako se *potepa*, pa se pitamo nisu li se možda zajedno odskitali?

Na četiri kućna broja uzastopce u selu Podgajcu, Kbr. 4-7, stanuju obitelji koje su u tijeku dugotrajnijeg matičnog ciklusa. Ovo se događa često kada ulogu ‘nasljednika’ preuzima najstariji brat, pa je otac još relativno mlad. U mnogim europskim zemljama običaj nalaže da

oženjen nasljednik što prije, uglavnom bez odlaganja, preuzme upravljanje domaćinstvom, ali ne i na križevačkom ladanju. Svjedočili smo nizu primjera gdje stariji par, obudovjeli otac, pa čak i obudovjela majka, čvrsto drže položaj do smrti. No ova četiri doma, po načinu popisivanja malo odudaraju od uzorka. Redovit način upisivanja u knjige *stanja duša* bio je takav da se po hijerarhiji najprije upisuju oženjeni parovi, među njima i preostali udovci / udovice, raspoznatljivi po velikim slovima abecede (A.1., A.2. domaćinski par itd.), a nakon njih djeca, izmiješano prema pripadnosti mikrostrukturama, raspoznatljiva jedino po slovima. Tako su djeca a... djeca domaćinskog para itd. Ako se dijete oženi, dobiva veliko slovo, te napomenu da se radi o sinu / kćeri A.1. I toga se upisivači čvrsto drže.

Na Kbr. 4 primjećujemo da je poredak drugačiji. Najprije su na uobičajen način na položaju A.1. i A.2. zabilježeni domaćin Petar Pavljak i njegova žena Ana (Jana) Logomer, a potom slijede a.3. Doroteja (Dora) i a.4. Rozalija (Roza), neudate kćeri domaćina. Potom, pod B.5. B.6., oženjeni domaćinov sin Emerik (Imbro) sa suprugom Terezijom Bojniković, te poslije njih djeca obilježena b... Kako ne bi bilo sumnje da se radi o slučajnosti, upisi su malo razmaknuti, najprije grupa A., a potom B.

Uobičajeno je članove kućanstva poredati kumulativno, kroz zajedničku hijerarhiju, oženjeni a potom neoženjeni. Poredak remete naknadni upisi, kada se već upisani sin vjenča, pa duhovnik prepravi malo slovo u novo veliko slovo. No ovdje to nije običaj. Mikrostrukture su prikazane kao male nuklearne obitelji. Uzorak se ponavlja na još tri kućna broja, da bi potom nastavio spisak po starom.

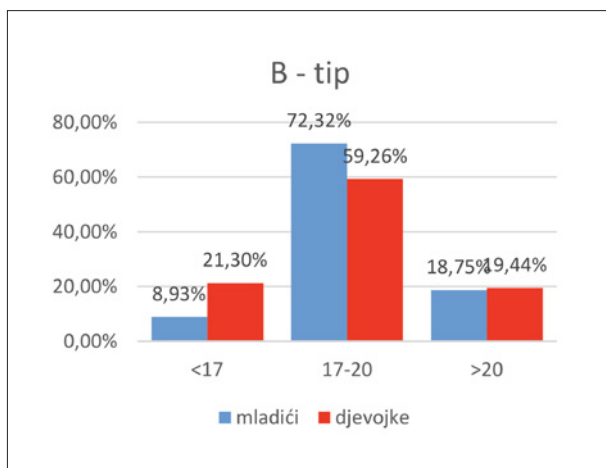
*Identičan se raspored ponavlja u domu Kbr. 5, Andrije Logomera i njegove supruge Ane (Jana) Novak. Opet su za roditeljima raspoređene neudate kćeri, a potom, čak uz prazan prored u župskoj knjizi, oženjeni sin Juraj sa suprugom i djecom. Takav će biti raspored i u domu Luke Logomera na Kbr. 6, dok će opet nešto drugačija situacija biti u domu Tome Kukolja, Kbr. 7. Tomo (*1800) je u (drugom ?) braku, sa Elizabetom (Jalža) Knezić (*1810). Nakon praznog proreda u knjizi stanja duša, na položajima B.3. i B.4. upisani su zet Blaž Pernjak i Tomina kći Doroteja (Dora). Potom po redu, uz signaturu b... slijedi osmero Blaževe djece. U sljedećem naraštaju, u kojem Blaža vidimo kao domaćina ovog kućanstva, stvari će se među djecom zakomplicirati, što ovdje dalje ne analiziram.*

Ovdje je fokus na činjenici da obitelj u matičnom ciklusu koegzistira u odvojenim zajednicama, ali zajedničkom kućanstvu. U prethodnim slučajevima izdvojena je bila mlada obitelj

‘nasljednika’, odnosno domaćina sljedećeg ciklusa, a pored starog domaćina tu su bile neudate kćeri, ali i koji neoženjeni sin. U ovom zadnjem slučaju tu su samo stari bračni par domaćina. Ovo navodi na jedan mogući zaključak. Ovdje se radi o bolje stojećim obiteljima, koje imaju domove na početku sela, pa je sasvim moguće da su ostarjeli roditelji umirovljeni u vlastitom stambenom prostoru, koji doduše nije nova kućna adresa nego samo koliba unutar istog gospodarstva, ali dovoljno da potakne duhovnika da u popisu naglasi ovu okolnost. Takve izdvojene stambene jedinice unutar domaćinstva bile su u europskoj praksi uobičajene.

Kako se živjelo u obitelji B – tipa

Kolikogod se prividno radilo o manjim strukturnim razlikama unutar istog kulturološkog konteksta, svaki aspekt života u složenim obiteljima toliko se razlikuje od prethodnih primjera, kao da su iz sasvim drugog kulturološkog konteksta.

U selima B – tipa, popisano je čak 22,09 osoba po kućanstvu, odnosno 15,64 / 1850. Ovo je veoma visok prosjek koji dokazuje da ga ne dižu samo pojedinačne obitelji sa po više od 30 osoba, nego velike obitelji kao uzorak. Prosječno je 5,22 oženjenih parova, a u pojedinim selima ovaj se broj diže i do 5,43 (Sveti Martin) ili 5,67 (Prikraj). U obiteljima u kojima dječaci odrastaju da bi se bez dvojbi oženili u domu, nema mjesta nikakvom odgađanju nakon onog koje sama priroda zadaje. Stoga je prosjek ulaska u prvi brak i za mladiće i za djevojke ispod 20 godina (v. tablicu gore). Vrijeme vjenčanja jednako je za mladiće i za djevojke, a malu razliku prosječnih vrijednosti uglavnom generira nekoliko slučajeva mladića starijih od 30, koje je vojna obveza ostavila na malo duljem čekanju. Stoga je značajniji podatak da je tri četvrtine

svih mladenaca do 20og rođendana oženjeno, 75,04% momaka i 76,34% cura. Razlika je beznačajna. Grafički sažetak koji predlažem, trebao bi omogućiti bolju vizualnu usporedbu sa istim kriterijem za A – tip:

Dakle, očigledna je koncentracija na srednji kriterij, 17-20 godina, posebno nauštrb kriteriju 20+, dok je, za razliku od A – tipa, nešto zastupljeniji onaj najmlađi kriterij <17. Mladići se najčešće žene u rasponu 17-19, godina, djevojke 16-19, a u oba spola, nasuprot A – tipu, upada u oči koncentriranost na svega 3-4 godine očekivanog uzrasta vjenčanja. Razlike nisu posebno velike, ali unutar jednog istog kulturnog kruga to i ne bi bilo za očekivati. Već je veoma zanimljivo da se razlike ovako pravilno i pojavljuju, svjedočeći da se dva ovako dosljedna, međusobno različita uzorka pojavljuju na ovako ograničenom prostoru.

Kao i kod prikaza A – tipa, počeli smo od uzrasta mladenaca kao važnog kulturološkog podatka, od kojega, mada uz ograničenu analitiku, kreću različiti autori. Da bismo bolje ušli u okruženje jedne ovakve obitelji, suvremenom će čitatelju biti potrebno mnogo više imaginacije, nego kod prethodnog tipa. B – tip obitelji teško ćemo danas uopće identificirati s pojmom obitelji. Zajednice u kojima hijerarhijski podijeljeno sjedi i po trideset-četrdeset osoba, uz ‘elitu’, skupinu oženjenih muškaraca, te jednako važnu grupu udatih žena sa svojim obvezama, mnoštvo djece u skupini nije grupirano po pripadnosti roditelja, nego po uzrastima i uključenosti u jednostavnije poslove. Tu je još manja grupica (uglavnom) pasivnih staraca i starica, udovaca i udovica, te poneki ostarjeli par. U ovom je tipu obitelji samo 5,73% seniora 50+.

Život je strogo organiziran, jer je nemala odgovornost domaćina i užeg kruga oko njega da su sve sposobne ruke uposlene, a sva usta nahranjena. Rođenjem, život je uglavnom zacrtan bez posebnih iznenađenja, te planove najčešće omete tek prerana smrt u djetinjstvu, smrt u porodu, smrt općenito. Sin koji se rodi u očevom domu u svom će se domu i oženiti, vjerojatno i završiti život, a ovisno o položaju njegovog oca u hijerarhiji, ni njegov položaj neće značajno izaći iz ovih okvira. Sin ‘gazde’, sa svojom će braćom konkurirati za nasljeđivanje istog položaja, a ostali sinovi braće i bratića, možda očekuju fisiju i s time nove šanse u hijerarhiji.

Mladići dovode mladenke iz obitelji istog tipa, odnosno velikih složenih obitelji, jednako kao što se djevojke udaju u jednake takve domove. Nije ovo nikakav propis, koji bi branio drugačije ponašanje, no iznimki gotovo da i nisam pronašao. Ženē se dijelom iz istog sela, susjedstva, a kada se cure dovode iz drugog sela, tada se radi o selima, dapače obiteljima koje su češće povezane. Nema sumnje da je bio ozbiljan posao u ovakvoj mreži brakova među obiteljima, izbjeci brakove srodnika četvrtog koljena ili bliže.

Dana 24. i 25. studenoga 1807. oženili su se četiri mladića Pećarića iz Velikog Potočca, trojica od njih curama iz Majurca, dvije iz kuće Knezić i jedna Vrabc. Broj brakova između kuća Pećarić i Knezić u oba smjera velik je, te privlači pažnju. Razumljivo je da odabir bračnog druga nije prepušten mladima, nego je stvar roditelja, možda i samog domaćina, te su dogovori na ‘uhodanom tržištu’ sasvim očekivani. Ovo je sigurno dodatno sužavanje prostora od-

lučivanja za mlade koji rastu u složenim obiteljima. No kako se oko njih od djetinjstva događa isto, tako je i za njih same odabrani brak bio sasvim očekivan.

Možda bismo očekivali da će u obiteljima u kojima se u svakom naraštaju ožene svi odrasli sinovi u času eksplodirati na stotine članova. Tako bi vjerojatno i bilo kada bismo u ovim obiteljima zamislili skoro stopostotnu preživjelost svih rođenih, kakvu imamo danas. Doista se znalo dogoditi da neka obitelj kroz tri-četiri ciklusa brzo naraste, no kao ozbiljniji problem javlja se rodbinsko udaljavanje. Neminovan je proces cijepanja, *fisija*, obitelji u takvim situacijama, odnosno pojedinačna izdvajanja parova ili manjih klastera parova. Ali znale su se dogoditi i sasvim suprotne situacije: unatoč čak većem broju muške djece, zbog povećane smrtnosti, obitelj se odjednom nađe na rubu gašenja. Primjer obitelji Dušić, Majurec Kbr. 5, pokazuje kako nestaje obitelj u kojoj se doduše rađa velik broj sinova, ali kroz samo dva naraštaja izumire muška loza u cijelom domu. U rijetkim slučajevima tada u obitelj ulazi domazet, pa će od 39 domazeta, koliko smo ih pobrojali polovinom 19. stoljeća (*status animarum – I.*), 28 biti u obiteljima A – tipa, 10 u selima sa pomiješana oba tipa obitelji, a samo jedan u selu s dominantno B – tipom obitelji.

I u složenim obiteljima zabilježene su pojedine hendikepirane osobe, koje su, ovisno o hendikepu, bile pasivni članovi zajednice. Može se pretpostaviti da je takva osoba bila manje 'opterećenje' u većoj obiteljskoj zajednici. No bilježimo i neke zanimljive situacije: U domu Matije Hoića, Prikraj Kbr. 2, živi njegov brat Franjo, koji je gluhonijem. Pa ipak siroti se Franjo oženio, i to u dobi od 24 godine, Helenom Ferhay. Brzo obudovjevši, ponovo se oženio Magdalenom Besen, a po treći put još brže Marijom Vuković. Ovaj slučaj svakako svjedoči, ne samo o skrbi hendikepiranih, nego i o njihovoj aktivnoj uključenosti u život.

Imamo i dokaza o premaloj brizi, odnosno nebrizi za osjetljive grupe unutar doma. U domu Jurja Severa, Karane Kbr. 1, jednoj tipičnoj složenoj obitelji sa 37 popisanih članova (25 / 1850.), 1855. je umrla žena domaćinovog bratića Jurja, Barbara. Bilješka u matičnoj knjizi otkriva okolnosti smrti:

„U Karani Barbara Szever ostavivši muža Gergu, u terrnacu kod kuće u jutro smerznuta najdena, dakle ne providjena, 53 god, 32 god (braka), od zime, smerznuta, (pokopana) kod Sv Floriana dne 23. sečnja.²⁰¹“

Dakle, u kući punoj ljudi, gdje je dvadesetak odraslih osoba na okupu, nitko nije primijetio da netko nedostaje. Žena, ne mlada, ali niti prestara izađe po zimi iz kuće, možda 'na stranu', i do jutra ne primijete da se nije vratila. Samo nekoliko godina ranije u istom domu, nalazimo još jedan slučaj domaćinske nebrige. 28. srpnja 1840., u knjizi umrlih čitamo:

²⁰¹ HR-HDA, Inv. br. 558, knjiga umrlih 1837 – 1857, p. 114.

„Karana, Obiit Catharina Szever annorum 30 ob incurian et supinam negligentiam domesticorum improvisa.“

Dakle, Katarina je umrla je ‘improvisa’, što znači, ne pripremljena sakramentima umirućih. U prethodnom slučaju opravdanje za ovakav propust bila okolnost smrti, dok je u ovom slučaju duhovnik naveo potpun nemar ukućana. I to, opet podsjećam, u domu od 20-30 ukućana. No, ne bismo trebali ovakvu nebrigu o ukućanima na temelju ovih primjera vezati uz velike obiteljske zajednice. Tako na primjer u selu Podgajcu, 16. prosinca 1808., mlada majka Elisabetha, krsti kćer Helenu, samo tri dana nakon što umre njen suprug Thomas Logomer²⁰². Par dana kasnije, posljedice porođaja odnose i majku. Bilješka o smrti otkriva zanimljive okolnosti:

„Ex Podgaiecz Obiit Elizabetha Logomer vidua ob negligentiam domesticarum improvisa altamen non pridem confessa annorum circiter 30 et sepulta ad S Florianum.“²⁰³

U Podgajcu Kbr. 3, u domu Novak, umire 8. rujna 1856. domaćin Mihael (Miško) u 68. godini života. U knjizi umrlih stoji:

„Novak Mijo, udovac neprovijđen radi nehajstva ukućanah...“²⁰⁴

U oba slučaja radilo se o obitelji A – tipa, ali ipak se dogodilo da je mlada udovica, zbog ‘nebrige ukućana’ bila lišena posljednje utjehe sakramenta umirućih. A u drugom slučaju čak i domaćin! Ovo treba razumjeti u kontekstu vremena. Uskratiti samrtniku utjehu i sakramente umirućih bilo je naprosto nezamislivo, a u ovakvim slučajevima dokaz krajnje nebrige za tijelo i dušu. Duhovnik obavezno mora navesti da je samrtnik pripremljen, ‘provisus’, a ako nije, to se mora opravdati. Najčešće se navodi iznenadna smrt u nesreći, ‘repentine morte’, a u ovim slučajevima nebriga ukućana, odnosno svećenik nije bio pozvan u kuću. No ima i drugačijih slučajeva. U Podgajcu Kbr. 1, domaćinova kći Magdalena (Magda), bila je slaboumna, ‘nora’, kako bilježi duhovnik. Magda je umrla u roditeljskom domu 21. svibnja 1859., ne navršivši 27 godina, a u matičnoj knjizi stoji:

„Improvisa insania laborans inde ab infantia proter formationem crucis nihil aliud scivit nec fuit capace alicujus instructionis.“²⁰⁵

²⁰² HR-HDA, Matična knjiga rođenih 1783. – 1814. inv. br. 552, p. 178; HR-HDA, Matična knjiga umrlih 1788. – 1836. inv. br. 557 p. 57.

²⁰³ HR-HDA, Matična knjiga umrlih 1788. – 1836. inv. br. 557, p. 57.

²⁰⁴ HR-HDA, Inv. br. 558, knjiga umrlih 1837 – 1857, p. 128.

²⁰⁵ HR-HDA, Inv. br. 55K (sv. III), knjiga umrlih 1858 – 1877, nr. 62.

Magda je od malena bila slaboumna, te se u životu tek naučila prekrížiti, a za svaku drugu vjersku poduku, pa tako i za primanje sakramenta umirućih, nesposobna. Jednako tako u prvom susjedstvu, Podgajec Kbr. 2, 18. kolovoza 1854., umire Mihael (Mijo) Logomer „*neprovidjen, bez duha i pameti*²⁰⁶“. Ono što slučaj čini zanimljivim jest da je Mijo, koji u starosti gubi pamet, bio oženjeni domaćin sve do smrti.

Na čitavom području dvanaest sela, dakle oba tipa, kao i mješovita sela, samo je 21 slučaj nezakonite djece. Odnosi se na popis *status animarum* – I., od kojih je šesnaest iz sela A – tipa, četiri iz mješovitih sela, te samo jedno iz sela B – tipa. Za zaključke, uzorak je premalen, te bi istraživanje svakako trebalo protegnuti na dulji vremenski period, ako bismo iz ovog željeli crpiti zaključke. Sedmero ih umire u djetinjstvu, dvoje ih ostaje u domu neoženjeno, dok se petero oženilo / udalo. Za ostale nemam podatke. Ovaj broj *illegitima*, bez obzira kojem tipu sela pripadali, daleko je ispod prosjeka pojave nezakonite djece polovinom 19. stoljeća, no tu je razlika između urbane i ruralne sredine uvijek bila posebno izražena. U razdoblju 1848. – 1857. Krivošić popisuje 8,40% nezakonite djece, ali u gradu postotak iznosi 14,40%, a na selu samo 2,60%²⁰⁷.

Prema zaključcima

Dva tipa obitelji, koji su detaljno analizirani u selima križevačkog ladanja, pokazuju mnogo razlikovnih karakteristika, što dozvoljava da doista, uz obzir da se radi o uskom okviru jednog konzervativnog kulturnog kruga, govorimo o *dva tipa obitelji*. Lako bi bilo sada zaključiti da ova tipologija karakterizira općenito ladanje civilne Hrvatske na pragu modernog doba. Posebno lako bilo bi okliznuti se u ovakav zaključak obzirom da sociolozi i historičari diljem Europe nalaze dvojnu (odnosno trojnu) tipologiju, koja bi površnom promatraču mogla izgledati jednaka križevačkoj. No za to, na temelju ovog istraživanja nemam dokaza. Vjerojatno je doista bilo tako, ali bez mapiranja većeg broja župa, svi su ovi zaključci ograničeni na križevačku župu, te pojedina sela bliže okolice, za koje sam naišao na podatke, npr. ugovor o doživotnom uzdržavanju iz Svete Helene. Postoji broj brakova koji se na graničnim područjima župe sklapaju s momcima, i curama susjednih sela uz granicu križevačke župe. Ova je tema posebno zanimljiva kad su u pitanju jugoistočne granice, koje ujedno predstavljaju granicu između civilne Hrvatske i Vojne krajine. Proširenje istraživanja u ove susjedne župe bilo bi zanimljivo jer bi moglo potvrditi ili osporiti slutnju da se grupiranost sela A – tipa na sjeverozapadnom kraju župe, odnosno B – tipa na jugoistočnom kraju, proteže u druge župe. Odnosno, da bismo u smjeru župe Sveti Petar Orehovec i dalje pratili grupiranost A – tipa, a prema Đurđicu B – tip. No bez mapiranja stanja ovo je samo pretpostavka.

²⁰⁶ HR-HDA, Inv. br. 558, knjiga umrlih 1837 – 1857, p. 109.

²⁰⁷ KRIVOŠIĆ, 1991., 51, tabela 4.

Moja prethodna istraživanja obitelji, pored župe Križevci, previše su parcijalna, nedostatna kao podloga za mapiranje tipologije. Jedno sam manje istraživanje proveo na području župe Požega, gdje sam naišao na tip složene obitelji, ne samo na ladanju, nego i u gradu Požegi u ranom 18. stoljeću. No građa mi je dopustila da analiziram samo horizontalni vremenski presjek, a ne i dinamiku i cikluse obitelji, pa mi je teško reći koliko je složena požeška obitelj bliska križevačkom B – tipu²⁰⁸.

Temeljito sam istražio obitelj u Roču u Istri kroz dulje razdoblje 17. – 18. stoljeća, te sam utvrdio dominantnu dinamiku matične obitelji. Ipak, mnogo toga se u obitelji u Roču razlikuje od križevačkog A – tipa. U Roču se momci i cure žene u prosjeku pet i više godina kasnije nego u Križevcima, te je prepoznatljiv rigidan utjecaj roditelja na brak i budući život djece, mnogo snažniji nego u Križevcima. Ono što jest zajedničko različitim inačicama tipova obitelji predmodernog doba je grupiranje obitelji oko samo jednog oženjenog para (dva para kroz ciklus smjene naraštaja), odnosno oko mnogo oženjenih parova, dakle tip obitelji u kojima se samo jedan (muški) potomak ženi u domu, za razliku od obitelji u kojima se u pravilu svi muškarci žene u roditeljskom domu. No tu ujedno prestaju sličnosti. Velike razlike nastaju kod uobičajenog (prosječnog odnosno očekivanog) uzrasta mladenaca, koji snažno varira u različitim kulturnim krugovima, mnogo više nego što oscilira između jednog i drugog tipa unutar istog kulturnog kruga. Opet, vidjeli smo da sam prosječni uzrast bez analize dobnih razreda znači veoma malo i nedostatan je za usporedbe i zaključke.

Razlike su osjetljive vezano uz položaj mladog para u ciklusu matične obitelji, odnosno u kojem će času mladi par preuzeti upravljanje obitelji, te što se događa sa starim parom domaćina ako su oni u tom času živi. Što se ovog važnog pitanja tiče, ovdje je malo nedostatna građa, jer ponekad same crkvene knjige svojim lapidarnim govorom ne pružaju sve željene podatke. Veći broj ostavinskih isprava, kao i ugovora o prenosu gospodarenja imanjem znatno bi proširio i pojasnio situacije koje rekonstruiramo.

Velika tema – za čiju temeljitiju obradu je obrađena građa ponešto premala, ali ipak pruža mnoge zanimljive sličice – je pojavnost i položaj osjetljivih skupina u jednom, odnosno drugom tipu domova. Odnosi se to na osobe u dubokoj starosti, hendikepirane, nezakonitu djecu, neoženjene odrasle članove kućanstva, ali i različite pojedinačne priče. Obzirom da se u velikom postotku ovdje radi o pasivnim članovima kućanstva, njihov položaj ne smije dovesti u pitanje održivost obiteljske ekonomije. Svakako, bez većeg broja obrađenih župa i komuna, kako u bližoj, tako u daljoj okolini, nećemo znati koliko je tipična i raširena, a koliko lokalno određena križevačka A i B obitelj, koliko se razlikovala od npr. obitelji selā varaždinske, ludbreške ili bednjanske župe.

²⁰⁸ BALOG, 2021., 27-29.

LITERATURA:

- Balog, Zdenko. 2016. „Magda Logomer Herucina“ *Cris*, XVIII/1. Križevci. 119–132. [Balog, 2016.]
- Balog, Zdenko. 2021. „Rekonstrukcija obitelji u 18. stoljeću – u kontekstu društvene povijesti – metode, teškoće, ishodi“, *Zbornik Janković* 5-6, Bjelovar. 9–49. [Balog, 2021.]
- Balog, Zdenko, 2023. *Križevci u galantnom stoljeću – obitelj, brak, rođenje i smrt u predmodernu doba*. Ogranak Matice hrvatske u Križevcima. Križevci. [Balog, 2023.]
- Balog, Zdenko. 2023. „Drugi brak – društveni položaj udovaca i udovica u Križevcima predmodernog doba i novi početak“ *Cris*, XXV/1. Križevci. 61–85 [Balog, 2023.a]
- Balog, Zdenko. 2025. „Majurec u 18. i 19. stoljeću / veličina obitelji – tip obitelji – obiteljski ciklus“ *Cris*, XXVI/1. Križevci. (u tisku) [Balog, 2025.]
- Chaunu, Pierre, 1977., *Civilizacija klasične Evrope* (Jugoslavija, Beograd). [Chaunu, 1977.]
- Hajnal, John, 1982. „Two Kinds of Preindustrial Household Formation System“ *Population and Development Review*, Sept. 1982, Vol. 8, No. 3, New York, 449-494. [Hajnal, 1982.]
- Iveković, Franjo & Broz, Ivan, 1901., *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb. [Iveković & Broz, 1901.]
- Korenčić, Mirko, 1979. *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 – 1971*, JAZU, Zagreb & Republički zavod za statistiku, Zagreb [Korenčić, 1979.]
- Krivošić, Stjepan. 1991. *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća*. HAZU. Varaždin. [Krivošić, 1991.]
- Le Play, Frédéric, 1884., *L' Organisation de la Famille*, Alfred Mame et fils, Libraires-éditeurs, Tours. [Le Play, 1884.]
- Mažuranić, Vladimir, 1908. 1922., *Prinosi za hrvatski proavno-povjestni rječnik*, JAZU, Zagreb. [Mažuranić, 1908. – 1922.]
- Wheaton, Robert. 1975. „Family and Kinship in Western Europe: The Problem of the Joint Family Households“ *The Journal of the Interdisciplinary History* 5/4. Cambridge. Massachusetts, SAD. 601–628. [Wheaton, 1975.]

SUMMARY

**TWO TYPES OF KRIŽEVCI'S COUNTRYSIDE FAMILIES IN THE PRE-MODERN ERA
FAMILY CYCLE AND DYNAMICS OF KRIŽEVCI'S COUNTRYSIDE FAMILIES
IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES**

Abstract: The typology of families based on family dynamics and the family cycle recognises two basic types: a nuclear/family of origin, with one married heir/heirress in the parental home, and a complex family in which all male descendants marry within the parental home. Both types, typologically clearly profiled, are found in the Križevci countryside, in twelve villages of the Križevci Parish. A-type, small families with one to

two married couples in the house, are grouped in the northwestern part of the parish, and are characterised by later marriages, small families with up to two married couples (almost always father and son/daughter), a small number of young newlyweds <20, and frequency of uxorilocal husbands. In contrast, in type B families, which are more distinctly grouped in the villages of the southeast, along the Military Frontier, marriages are entered into earlier on average, so that <20 marriages predominate, and families are large, from 15 to 30 or more members. Periodically, these large families split (fission); there are no uxorilocal husbands at all, the household is inherited patrilineally, but also indirectly (nephews, brothers, cousins). Families are often connected in larger clusters that frequently intermarry, not necessarily within the same village. The division into two types of Križevci countryside families reveals connections with similar typologies established in different parts of Christian Europe, while also exhibiting its own distinct characteristics, allowing us to speak of a special typology of Križevci countryside. Future research and mapping will provide an answer to the question of how special this Križevci typology really is and how much it may, in fact, be a broader, northern Croatian phenomenon.

Keywords: Križevci Parish, family cycle, a family of origin, complex family, age of newlyweds, status animarum, registry books